

مؤسسة شاليم
لتطوير خدمات للأشخاص ذو
التخلف العقلي في السلطات المحلية
The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

שירות הנופשון לאנשים עם פיגור שכלי בישראל: מיפוי והערכה

מלכה שימל

ג'וינט-מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה

מחקר זה נערך בסיוע מענק מחקר מקרן שלם
הקרן לפיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותי ברשויות המקומיות
2002

תקציר

שירותי נופשון לאנשים מוגבלים בכלל - ולאנשים עם פיגור שכלי בפרט - מהווים מסגרת שבה האדם המוגבל המתגורר בקהילה זוכה להשגחה ו/או לטיפול מחוץ לביתו למשך תקופת זמן קצובה.

הנופשוניים משרתים הן את האדם המוגבל והן את משפחתו. בעלי המוגבלות עצמם נהנים מחופשה, שבמהלכה הם אינם נמצאים עם האנשים המטפלים בהם בדרך כלל. עם זאת, תרומתו העיקרית של הנופשון היא מתן אפשרות לבני משפחה לנוח מנטל הטיפול ומן האחריות המוטלת עליהם, וכך להקל על העומס המוטל על המטפלים למנוע את מיסודו של האדם המוגבל.

שירותי נופשון לבעלי מוגבלות שכלית התפתחו מאוד בישראל בשנים האחרונות, וכיום קיימים כ-18 נופשוניים ברחבי הארץ, הממומנים על ידי האגף לטיפול באדם המפגר במשרד העבודה והרווחה ובהשתתפות סמלית של ההורים. מתוכם, ארבעה הם נופשוניים עצמאיים, המתפקדים בלעדית (או בעיקר) כנופשוניים; שישה ממוקמים בתוך מרכזי יום, ומנצלים את שירותי המרכז בעת שאינו בשימוש - בעיקר בסופי שבוע ובחופשות; ושמונה נופשוניים ממוקמים בתוך מעונות, המספקים טיפול ממושך ללוקים בפיגור שכלי, אך מקצים מספר מיטות להספקת נופשוניים קצרי מועד. בשנת 1999, נהנו כ-700 איש בני כל הגילים משירותי נופשון.

דוח זה מציג את ממצאי מחקר שהעריך את תרומתם של הנופשוניים לרווחת המשפחה והמוגבל עצמו; כמו כן המחקר בדק מאפיינים השונים של הנופשוניים ושל האנשים המוגבלים המשתמשים בהם והעריך את התכניות בנופשוניים אלה. המחקר כלל ראיונות אישיים מובנים עם מנהלים ועובדים ב-16 מרכזי נופשוניים, וראיונות טלפוניים מובנים עם 127 הורים שילדיהם קיבלו שירותי נופשון בשנים 1998 או 1999.

הנושאים שנבחנו הם:

- ◆ מאפייני הנופשון, כולל הארגון, המבנה הפיזי והמימון.
- ◆ מאפייני המשתמשים, כולל אפיונים סוציו-דמוגרפיים, רמות בריאות ותפקוד, והנטל על המשפחות.
- ◆ דפוסי השימוש בשירותי הנופשון, כולל ההחלטה להשתמש בשירות, זמינות השירות, משך השהות בתכנית ותדירות השימוש.
- ◆ הערכת ההורים את התכניות ואת השפעתן הן על הנופשים והן על המשפחה.

מבין הממצאים ניתן להזכיר:

- ◆ המשתמשים בנופשון הם בעיקר צעירים (76% גילאי 20-4), זכרים (61%), יהודים (76%), ורבים מהם הנם מירושלים (31%). קרוב למחציתם (44%) סובלים מפיגור קשה או עמוק; ולרובם (62%) בעיות נוספות מלבד הפיגור. על פי דיווחי ההורים, הטיפול בהם דורש השקעה רבה של זמן ואנרגיה.

- ◆ רוב המשתמשים שהו בנופשו תקופות קצרות מאוד ; אך היו שנשארו שבוע או יותר. רובם ניצלו את שירותי הנופשו יותר מפעם אחת ; והיו מביניהם שהשתמשו בו על בסיס קבוע. כמחצית השתמשו בפחות מן ההקצאה הבסיסית של 14 יום לשנה, כרבע ניצלו בדיוק 14 יום, ועוד רבע השתמשו ביותר מ-14 ימים.
- ◆ רמות שביעות הרצון של ההורים השתנו בהתאם לגיל ולרמת הפיגור של הנופש. מבחינת גיל, השיעורים הגבוהים ביותר של שביעות רצון דווחו על ידי הורים של נופשים בני 11-20, והנמוכים ביותר על ידי הורי נופשים עד גיל 10. באשר לרמות פיגור, שיעורי שביעות רצון גבוהים יותר דווחו על ידי הורים לנופשים בעלי פיגור קל או בינוני בהשוואה להורים לנופשים בעלי פיגור קשה.
- ◆ הייתה גם שונות בשביעות הרצון בין השוהים בנופשו העצמאיים, בנופשוים במרכזי היום ובנופשוים שבמעונות. למרות שבנופשוים שבמעונות היו על פי רוב השירותים הטובים והזמינים ביותר ובנופשוים שבמרכזי היום היו השירותים הפחות טובים והפחות זמינים, הורי המשתמשים במרכזי היום דיווחו על רמות שביעות רצון הגבוהות ביותר, ואילו הורי המשתמשים במוסדות דיווחו על רמות שביעות הרצון הנמוכות ביותר. נראה שהסיבה לכך היא שרבים מהנופשים במרכזי היום נהגו להשתמש בשירותי המרכז עוד קודם שהגיעו אליו כנופשים. ההכרה המוקדמת שלהם עם הצוות ועם הסביבה הפיזית הקלו על השתלבותם בנופשו.
- ממצאי המחקר נמסרו לשירות למפגר במשרד העבודה והרווחה ויסייעו בקביעת מדיניות לפיתוח שירותי הנופשו.

דברי תודה

במהלך המחקר ובהכנת דוח זה הסתייעתי באנשים רבים ותודתי נתונה להם.

תודה למרים כהן ולכרמל סטינגר במשרד העבודה והרווחה שסייעו לנו בתחילת המחקר וגם אפשרו את הגישה לנופשונים ולנופשים.

תודה לכל המנהלים ואנשי הצוות בנופשונים ששיתפו פעולה באיסוף הנתונים על דרכי ההפעלה של שירות הנופשון.

תודה לעובדות הסוציאליות בלשכות הרווחה בעיריות בהן נערך המחקר שסיפקו רשימות של אנשים ששהו במעונות וגם תרמו מהידע שלהן על הנופשונים.

תודה לעוזרי המחקר שסייעו בבניית המדגם, בראיון ההורים ובקידוד הנתונים.

תודה לכל ההורים שהסכימו לתת מזמנם, מניסיונם, ומהידע שלהם למען קידום בני משפחתם של האנשים שהשתמשו או ישתמשו בנופשונים ללוקים בפיגור.

תודה לפרנסואז הופמן ולחברים בוועדת ההיגוי בקרן שלם שנפגשו איתי ונתנו לי הערות ענייניות על טיוטת הדוח.

לבסוף, תודה לכל חברי בג'וינט-מכון ברוקדייל אשר עזרו לי בעצות ובהערות במהלך העבודה. תודה מיוחדת לנורית שטרוסברג על עזרתה הרבה בפירוש ממצאי המחקר, בארגון הדוח ובכתיבתו וכן תודה לדניז נאון על הערותיה על הטיוטות של דוח זה. תודה לגיני רוזנפלד על עריכת הלשון ולענבל יוניוב ולאלנה פרידמן על עזרתן בהדפסת הדוח.

תוכן עניינים

2	1. מבוא
6	2. מערך המחקר
9	3. מאפייני הנופשוניים
15	4. מאפייני הנופשים והעומס על המשפחות
23	5. דפוסי השימוש בנופשוני
34	6. הערכת ההורים את שירות הנופשוני והשפעתו
53	7. סיכום ודיון
57	ביבליוגרפיה

1. מבוא

1.1 נופשוני בעולם

מהו נופשון?

הנופשון (respite care) לאנשים מוגבלים בכלל - והנופשון לאנשים עם פיגור שכלי בפרט - הוא מסגרת בה מקבל האדם המוגבל השגחה ו/או טיפול לפרק זמן קצוב בבית או במסגרת מוסדית. שירות הנופשון מבוסס על הגישה הרווחת כיום בשירותי הרווחה בעולם שיש לאפשר לאדם המוגבל להישאר בביתו ובסביבתו הטבעית ולהימנע ככל האפשר מסידור מוסדי. שלוש תפיסות עיקריות עומדות מאחורי גישה זו: (א) אנשים מוגבלים מעדיפים להישאר בביתם; (ב) הטיפול בקהילה טוב יותר מהטיפול במוסד; (ג) הטיפול בקהילה זול יותר מאשר הטיפול המוסדי.

כתוצאה מכך, בעשרים השנים האחרונות אנו עדים להתפתחות מואצת בעולם של שירותים ביתיים וקהילתיים הניתנים לאנשים מוגבלים. התפתחות זו כוללת תפנית דרמטית בהפניית המשאבים הציבוריים אל שירותים אלה במקום אל שירותים מוסדיים, ויצירת איזון בין שני סוגי השירות. ברוח זו פותחו שירותים רבים בקהילה במטרה לסייע לאדם המוגבל ולאפשר לו להמשיך ולהתגורר עם משפחתו למרות מגבלותיו.

שירות הנופשון הוא אחד מהשירותים המיועדים לעזור לאנשים מוגבלים להישאר בקהילה (Zirul, Lieberman, and Rapp, 1989). ההנחה בשירות כזה היא שרוב המשפחות מסוגלות ומעונינות לשמור על בן משפחה מוגבל בבית, ולא במוסד, בתנאי שהן מקבלות תמיכה רגשית ולפעמים עזרה מקצועית בטיפול. ואכן, סקרים רבים מצביעים על כך שהשירות החסר ביותר למשפחות של אנשים מוגבלים הוא טיפול קצר-טווח (Stalker (ed.), 1996). מכיוון שהמחסור בתמיכה ובעזרה נדרשת מביא לשחיקת המשפחה, זהו אחד הגורמים העיקריים לפנייה לסידור מוסדי. הנופשון מיועד למנוע שחיקה זו ועל ידי כך למנוע את הכנסתו של האדם המוגבל למוסד לטיפול ממושך (McGill, 1996).

שירות הנופשון משמש גם את האדם המוגבל וגם את המשפחה המטפלת בו (Family and Children Services of the Kalamazoo Area, 1983). בעבור האדם המוגבל, שירות הנופשון ממלא שני תפקידים: (א) האדם המוגבל מקבל נפש לבד, בו הוא נמצא ללא האנשים בהם הוא תלוי בדרך כלל; (ב) חלק מהנופשונים מספקים לאדם המוגבל תקופה קצרה של טיפול מתוגבר שאינו יכול לקבל בביתו. יחד עם זאת, העדויות לגבי התרומה של הנופשונים לאדם המוגבל אינן חד-משמעיות, ויש הטוענים שלפעמים האדם המוגבל אינו נהנה, ואפילו ניזוק, מהנופשון (McGill, 1996).

התרומה הבולטת ביותר של שירות הנופשון היא למשפחתו של האדם המוגבל. שירות זה מאפשר למשפחה המטפלת לקחת פסק זמן מהטיפול בבן המשפחה המוגבל ומהאחריות הכבדה שנובעת מהדאגה לשלומו. בזמן שהאדם המוגבל שוהה בנופשון, התומכים יכולים לנצל את הזמן במגוון אפשרויות כגון: הפוגה ומנוחה, כולל חופשה; בילוי זמן עם בן-זוג, ילדים או בני משפחה אחרים בבית ומחוצה לו; ביצוע סידורים וטיפול בעניינים אישיים; וכן במידת הצורך טיפול במצבי חירום, כולל טיפול רפואי לבן משפחה אחר או משבר של בן משפחה (Valentine and Andreas, 1984).

סוגי הנופשון

סוגים שונים של שירותי נופשון פותחו במדינות רבות. בארצות הברית, פותחו תוכניות אלו לראשונה בשנות ה-70. המניע היה הצורך להתמודד עם שחרורם ההמוני של אנשים מוגבלים מהמוסדות שבהם היו מאושפזים (Montgomery, ND; Upshur, 1982). כיום קיימות שם מגוון של תוכניות נופשון במגזרים הציבוריים, הוולונטאריים והפרטיים.

סוג שירות הנופשון הנפוץ ביותר הוא נופשון המספק טיפול במסגרת חוץ-ביתית לתקופה שבין ימים אחדים (בעיקר סופי שבוע) ועד כמה שבועות (בדרך כלל, לא יותר מחודש וחצי). טיפול זה ניתן על ידי בעלי מקצוע או בעלי הכשרה מיוחדת. שירותי נופשון קיימים הן כתוכניות עצמאיות והן כמרכיב משולב בתוך רצף טיפולי (continuum of care). הרצף הטיפולי הוא מערך של שירותים קהילתיים ומוסדיים בהם קיים מגוון של שירותים בעלי דרגות שונות של אינטנסיביות טיפולית המסופקים לאדם המוגבל. לעתים מוסדות או מעונות מספקים שירותי נופשון, כחלק ממערך השירותים שלהם.

חלק ניכר משירותי הנופשון בעולם ממוקמים בקהילה, לרוב, בביתו של המטופל או של המטפל, או במסגרות מיוחדות המיועדות לכך (לדוגמה, Project Share [HHS] 1986). בארצות הברית תוכניות אלו אינן מוכרות על ידי חברות הביטוח ושירותי הבריאות, ומרביתן תוכניות ניסיוניות אשר נתמכות מקרנות מיוחדות (לדוגמה, Family and Children Services of the Kalamazoo Area, 1983; McGill, 1996).

1.2 הנופשונים בישראל

רקע כללי

בשנים האחרונות, התפתחו בישראל שירותי נופשון שמטרתם העיקרית לסייע למשפחות המטפלות באדם המוגבל על ידי מתן אפשרות לפסק זמן בטיפול. השירות מסופק בארץ בדרכים ובמסגרות שונות. בחלקו, הוא ניתן במסגרות מיוחדות המיועדות לכך, אך הוא גם מסופק במסגרת מוסדות או מעונות לטיפול ממושך באנשים מוגבלים. שירותי נופשון במדינת ישראל כוללים שירותים לאנשים מוגבלים וגם שירותים לקשישים. חלק ניכר מהאנשים עם מוגבלויות הנהנים משירות זה הם בעלי פיגור שכלי.

לפני שנים מספר, ערך צוות של מכון ברוקדייל (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 1998) מחקר על נופשונים לקשישים בישראל, בו רואינו קשישים ששהו בנופשונים וגם תומכים שלהם. המחקר מצא שרוב הקשישים שביקרו בנופשונים היו מרוצים מהצוות המקצועי, מהאוכל, מההיבטים הפיזיים ומן האווירה בנופשון. קצת מעל מחציתם היו מעוניינים לחזור לאותו נופשון. רובם חשו שהשהייה בנופשון השפיעה עליהם לטובה מבחינה בריאותית, אך פחות משליש חשבו שהשהייה השפיעה לטובה על מצבם התפקודי או הנפשי. גם התומכים היו מרוצים משירותי הנופשון, ורוב גדול של הקשישים ושל התומכים היו ממליצים לאחרים להשתמש בשירות זה במידת הצורך.

המחברים מעירים שרוב אנשי הצוות המקצועי המעורבים בשירות הנופשון רואים שירות זה בעיקר כסידור זמני, כפתרון לבעיות חברתיות דחופות, או כמקום להחלמה אחרי אשפוז, ושהייתה "פחות התייחסות לנופשון [לקשישים] כשירות שמיועד להקל על בני המשפחות של הקשישים ולאפשר להם פסק

זמן בטיפולי" (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 1998, עמ' 53). כפי שכבר ראינו, וכפי שנראה עוד בהמשך, המצב שונה מאד אצל נופשוניים המיועדים לילדים ולצעירים בסף מוגבלות.

נופשוניים לאנשים עם פיגור שכלי

בישראל יש כ-18 נופשוניים לאנשים עם פיגור שכלי. נופשוניים אלה משרתים בעיקר ילדים ובני נוער בני 3 עד 21, כלומר, גילאי החינוך, אך קיימות גם מסגרות למבוגרים. באופן עקרוני, כל מי שמוכר כאדם עם פיגור שכלי על ידי השירות למפגר במשרד העבודה והרווחה וגר בקהילה זכאי להשתמש בשירות הנופשוני. ההורה פונה ללשכה לשירותי הרווחה ביישוב ומקבל זכאות בסיסית ל-14 לילות בנופשוני. במקרים מיוחדים אפשר לקבל הארכה עד 28 לילות, ובאישור פקיד סעד ראשי אפשר לקבל הארכה עד 56 לילות.

אחרי שהאדם מקבל את הזכאות, עובד סוציאלי בקהילה פונה לנופשוני לבדוק האם ניתן לקבל אותו. מנהל הנופשוני מקבל מן הלשכה מידע על האדם, כולל פרטים בנוגע למצבו הרפואי, הלימודי, וכיוצא בזה. במקביל, ההורה נוהג על פי רוב לערוך ביקור בנופשוני ולשוחח עם המנהל. אם הבן מתאים לנופשוני, הם מחליטים על תאריך לשהייה.

יש שלושה סוגים של נופשוניים לאנשים עם פיגור שכלי בישראל; סוגים אלה מחולקים על פי המסגרת בה הם ממוקמים (ראה לוח 1).

לוח 1: סוגי נופשוניים לאנשים עם פיגור שכלי בישראל

סוג נופשוני	מס' נופשוניים
סה"כ	18
עצמאי	4
במרכז יום	6
במעון	8

נופשוניים עצמאיים: משמשים רק (או בעיקר) כנופשוניים, עם מקום קבוע לשינה, אכילה, וכד'. נופשוניים אלה דורשים השקעה גדולה לצורך הקמתם ותחזוקתם, אך הם מסוגלים להציע גמישות רבה לנופשים ולמשפחותיהם.

נופשוניים הממוקמים בתוך מרכזי יום: בנופשוניים אלה אין חדרים קבועים לנופשוני (למעט באחד שנבנה בעיקר כמרכז יום אך יש בו גם קומה מיוחדת לנופשוני). לאחר תום הפעילויות הרגילות של מרכז היום, מוציאים מזרונים ושולחנות אכילה לשימוש הנופשים. מערך כזה הוא בדרך כלל פחות נוח לנופשים מבחינה פיזית אך מאפשר פתיחת נופשוני ללא השקעות או הוצאות גדולות. חשוב לציין גם שרוב הנופשים בנופשוניים אלה הנם משתמשים קבועים של מרכז היום ולכן מכירים את המקום ואת הצוות לפני כניסתם אליו כנופשים.

נופשוניים הממוקמים במעון: יש מספר פנימיות והוסטלים השומרים כמה מיטות פנויות לשימושם של נופשים. הנופשים מצטרפים לחלק מפעילויותיהם של הדיירים הקבועים במעון, ויש גם מטפלים לצרכים המיוחדים של הנופשים.

רשימה של הנופשוניס, כולל סוג הנופשון והאזור בו הוא נמצא, מופיעה בלוח 2.

לוח 2: נופשוניס לאנשים עם פיגור שכלי בישראל, לפי נופשון ואזור

שם הנופשון	סוג נופשון	האזור בו נמצא הנופשון
אקייס י-ים	עצמאי	ירושלים
שק"ל	עצמאי	ירושלים
רחובות	עצמאי	מרכז
אקייס נתניה	עצמאי	מרכז
שלווה	מרכז יום	ירושלים
חצב	מרכז יום	מרכז
גן הילד	מרכז יום	צפון
בית נועם	מרכז יום	מרכז
מרכז כוכב	מרכז יום	צפון
עזר מציון*	מרכז יום	מרכז
אקייס אשקלון	הוסטל	דרום
בית דפנה	מעון פנימייה	מרכז
רנד	מעון פנימייה	צפון
נווה כינרת	מעון פנימייה	צפון
נווה רם	מעון פנימייה	צפון
בני שמחה	מעון פנימייה	מרכז
מעון אתגר	הוסטל	צפון
נווה צדק	מעון פנימייה	מרכז

* פועל בחופשת הקיץ בלבד.

1.3 מטרות המחקר

עד היום לא נערך מחקר הבודק באופן מקיף את שירותי הנופשוניס לאנשים עם פיגור בישראל, את האוכלוסייה שהם משרתים, ואת הצרכים השונים שממלא שירות זה, הן עבור האדם המוגבל והן עבור משפחתו.

מחקר זה נועד לספק תמונה מקיפה על שירות נופשוניס לאנשים עם פיגור שכלי כפי שהוא התפתח בארץ ולבחון את תרומת השירות לאוכלוסיית היעד ולבני משפחתם.

באופן ספציפי מטרות המחקר הן:

- א. לתאר את שירות הנופשון בישראל, כולל מאפייניהם הארגוניים של הנופשוניס, עלות ומימון של שירות הנופשון, מאפייניהם הפיזיים של הנופשוניס, וזמינות שירות הנופשון לאוכלוסיית היעד.
- ב. לתאר את האוכלוסייה המשתמשת בנופשוניס, כולל מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הנופשים, מאפיינים בריאותיים ותפקודיים שלהם, והעומס על המשפחות המטפלות בהם.
- ג. לשרטט תמונה כללית על השהייה בשירות הנופשון, כולל ההחלטה להשתמש בנופשון בפעם הראשונה, תהליך הכניסה לנופשון, ודפוסי השהייה בנופשון.

ד. לבדוק כיצד ההורים מעריכים היבטים שונים של שירות הנופשון, כולל את אנשי הצוות, את הטיפול והפעילויות, את המאפיינים הפיזיים של הנופשון ואת זמינות השירות.

ה. ללמוד כיצד השפיע הנופשון על הנופשים בתחומים שונים ואם, לפי דעת ההורים, הנופש היה מרוצה מן השירות.

ו. ללמוד איך השפיע הנופשון על המשפחות המטפלות באדם עם פיגור בתחומים שונים, ובמיוחד, על העומס המוטל עליהם.

ז. לבדוק אם היו הבדלים בין סוגים שונים של נופשוניים בכל התחומים השונים של שירות הנופשון.

ח. לבדוק אם היו הבדלים לפי רמת פיגור וגיל הנופשים בהערכת ההורים את שירות הנופשון ובהשפעת הנופשון על הנופשים ועל משפחותיהם.

2. מערך המחקר

2.1 אוכלוסייה ומדגם

אוכלוסיית המחקר כללה שתי קבוצות: (א) מנהלים ואנשי צוות של הנופשוניים שפעלו בישראל ב-1999; (ב) ילדים ששהו בנופשוניים באותה שנה. להלן נתייחס למדגם של שתי הקבוצות.

צוות הנופשוניים

מתוך 18 הנופשוניים אשר פעלו בישראל במועד ביצוע המחקר, רואיינו מנהלים של 16 נופשוניים. נופשון אחד הממוקם במעון לא קיבל נופשים בזמן עריכת המחקר, ולכן המנהל סירב להתראיין; נופשון אחר, הקשור למספר מועדוני יום, פועל כנופשון רק בחופשת הקיץ, ולכן לא רואיין מנהל נופשון זה. לגבי חלק מהנופשוניים, הושלם מידע בשאלונים על ידי ראיון אנשי צוות נוספים.

הורי הנופשים

רצינו לראיין מדגם מייצג של הורים אשר בניהם השתמשו בנופשוניים ב-1999. הכוונה המקורית הייתה לקבל את רשימת המשפחות ממנהלי הנופשוניים שיפנו קודם אל המשפחות לקבל את הסכמתן להשתתף במחקר. אולם, כדי להימנע מבחירה בלתי מקרית של משפחות על ידי המנהלים, הוחלט לפנות ישירות לרשויות המקומיות ולקבל שמות של הנופשים מהעובדים הסוציאליים. התקשרנו ללשכות הרווחה בתשע עשרה רשויות גדולות יהודיות (או מעורבות) ובתשע רשויות ערביות (שתי ערים וששה כפרים). מלשכות הרווחה ברוב הרשויות קיבלנו רשימות קצרות מאד (לא יותר מ-25 שמות, ולרוב לא יותר מעשרה שמות), ולכן השתמשנו בכל השמות שקיבלנו - בסך הכל, 125 שמות של נופשים. מלשכת הרווחה בירושלים קיבלנו רשימת שמות הכוללת למעלה מ-200 נופשים, ולכן, השתמשנו רק בכל שם רביעי ברשימה - בסך הכל, 57 נופשים. בסופו של דבר נבנה מדגם של 182 נופשים שהשתמשו בנופשוניים לאחרונה, על פי דיווח העובדים הסוציאליים.

מתוך כל השמות, הצלחנו לאתר בטלפון 151 הורים,¹ שמתוכם שבעה הורים סירבו להתראיין מסיבות שונות, כך שנשארו 144 הורים. עד מהרה גילינו שחלק ניכר מהנופשים במדגם (כ-25%) השתמשו בנופשו לפני 1999. מפני שהמדגם היה יחסית קטן, ורצינו לערוך כ-120 ראיונות, החלטנו לראיין הורה של כל נפש ששהה בנופשו לפחות פעם בשנתיים שלפני מועד הראיון (כלומר, ב-1998 או ב-1999). הורדנו 17 נופשים שהיו בנופשו לאחרונה יותר משנתיים לפני מועד הראיון. לבסוף, ראינו 127 הורים² שבניהם שהו בנופשו בשנתיים לפני הראיון (ראה לוח 3); שבעה מן הראיונות הופסקו באמצע על ידי ההורים, והמידע מהם הוא חלקי בלבד.

לוח 3: מדגם נופשים

שיעור השמות	מספר שמות	
100	182	סה"כ שמות ברשימה
17	31	לא אותרו
4	7	סירבו להתראיין
9	17	היו בנופשו יותר משנתיים לפני הראיון
70	127	ראיינו*

* כולל שבעה ראיונות חלקיים.

בלוח 4 מוצגת התפלגות הנופשים במדגם לפי הנופשו האחרון ששהו בו בהשוואה להתפלגות הנופשים בארץ על פי אומדני המנהלים שראיינו במחקר. שתי ההתפלגויות שונות זו מזו. יחד עם זאת, למרות שהמחקר המבוסס על הורי הנופשים איננו מייצג, ניתן לראות שחלוקת הנופשו לפי סוג נופשו דומה מאוד בשני המדגמים, גם אם החלוקה בין הנופשו הספציפיים שונה במקצת.

לא ברור מדוע יש ייצוג חסר של אקיי"ם וייצוג יתר של שק"ל ורנד. יתכן שאחת הסיבות לכך היא שהרבה נופשים בנופשו אקיי"ם ירושלים היו ערבים ממזרח ירושלים והיה קשה במיוחד להשיג את ההורים של נופשים אלה לעומת הורי הנופשים בשק"ל וברנד שכולם היו יהודים והצלחנו לאתר הרבה מהם.

¹ את ההורים של יתר 31 הנופשים ברשימה לא הצלחנו לאתר במשך תקופת עבודת השדה (חודש וחצי).
² ב-5% מהמקרים, ראינו בן משפחה שאינו הורה, אך נתייחס לכולם כהורים.

לוח 4: מספרי הנופשים בנופשוניים השונים על פי מקור המידע

שם הנופשון	אומדן המנהלים	מדגם הנופשים*
סה"כ נופשים	734	127
סה"כ באחוזים	100	100
סה"כ נופשוניים עצמאיים	41	35
אקייים י-ם	24	13
שק"ל	11	20
רחובות	3	3
אקייים נתניה	3	0
סה"כ נופשוניים במרכזי יום	24	23
שלווה	6	3
חצב	2	0
גן הילד	6	3
בית נועם	6	2
מרכז כוכב	4	9
עזר מציון	**_	6
סה"כ נופשוניים במעונות	35	38
אקייים אשקלון	2	2
בית דפנה	4	5
רנד	12	20
נווה כינרת	6	3
נווה רם	6	0
בני שמחה	3	6
מעון אתגר	2	1
נווה צדק	**_	2
אחר	—	2
לא ידוע	—	2

* לפי הנופשון האחרון ששהו בו.

** לא התקיים ראיון עם המנהל בנופשוניים אלה.

2.2 כלי המחקר ושיטת איסוף הנתונים

לצורך המחקר נבנו שני שאלונים, אחד למנהלים ואחד להורי הנופשים. שני השאלונים מבוססים בעיקר על שאלות סגורות, אך כללו גם מספר שאלות פתוחות.

שאלון למנהלים

השאלון כלל את הנושאים הבאים: (א) מבנה ארגוני של הנופשון; (ב) גודל שירות הנופשון; (ג) תיאור אוכלוסיית הנופשון; (ד) תהליך הקבלה לנופשון; (ה) מאפיינים פיזיים של הנופשון; (ו) סל השירותים בנופשון; (ז) כוח אדם בנופשון; (ח) הוצאות ומימון; (ט) שאלות כלליות. חמישה עשר מנהלים רואיינו פנים אל פנים בחודשים יוני-יולי 1999. הראיונות ארכו כשעתיים כל אחד. כמו כן, רואיינו אנשי צוות נוספים (אם בית, מדרוך, וכד') על מנת לקבל מידע חסר. ראיון אחד נערך טלפונית עקב מרחק הנופשון מירושלים.

שאלון להורים

השאלון כלל את הנושאים הבאים: (א) שאלות רקע על הנופש; (ב) מצבו הבריאותי והתפקודי של הנופש; (ג) עומס על המשפחה; (ד) ידע על נופשוני; (ה) הפנייה והכניסה לנופשון; (ו) השימוש בשירות הנופשון; (ז) הערכה כללית של הנופשון, מבחינה פיזית וטיפולית; (ח) תרומות הנופשון לנופש; (ט) תרומת הנופשון למשפחה.

הראיונות עם ההורים התבצעו בטלפון בחודשים נובמבר-דצמבר 1999. אורכו הממוצע של ראיון היה כשלושת רבעי שעה.

3. מאפייני הנופשוני

בפרק זה נציג את הנופשוני, בעיקר על בסיס דיווח המנהלים. תחילה נתאר את המאפיינים הארגוניים של הנופשוני, כולל ההיבט הכלכלי של עלות ומקורות מימון של השירות. בהמשך נתאר את המאפיינים הפיזיים ולבסוף נביא מספר מדדים שיתארו את זמינות השירות בארץ בכלל ולפי אזורים.

3.1 מאפיינים ארגוניים ומבניים של הנופשוני

בעלות ושנת פתיחה

מרבית הנופשוני בישראל הם בבעלות עמותות (ראה לוח 5) - שלושה בבעלות אקייים ועמותות שנוצרו במיוחד לצורך הקמת נופשון. יתר הנופשוני הם עירוניים או בבעלות פרטית. יש קשר חזק בין סוג נופשון לבעלות עליו. רוב הנופשוני שבמעונות הם בבעלות פרטית; לעומת זאת, אין נופשוני עצמאיים או נופשוני הממוקמים במרכזי יום שהם בבעלות פרטית.

הנופשוני הם חדשים יחסית. כולם, למעט אחד, נפתחו כנופשוני בשנות התשעים (ראה לוח 5), ומחציתם רק בחמש השנים האחרונות (שבעה נפתחו בין 1997 ל-1999). כתוצאה מכך, חלק ניכר מהתוכניות הן עדיין בתהליכי גיבוש. מעניין לראות שיש קשר גם בין מאפיין זה לסוג הנופשון: רוב הנופשוני העצמאיים ובמרכזי היום נפתחו כנופשוני עד 1994, בעוד שרוב הנופשוני במעונות נפתחו כנופשוני מ-1995 ואילך. כנראה שלאחר שנפתחו נופשוני עצמאיים, נוצר ביקוש לשירות זה אשר בעקבותיו נפתחו נופשוני גם במסגרות שכבר היו קיימות.

לוח 5: מאפיינים ארגוניים ומבניים של הנופשוניים, לפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

סוג נופשון		עצמאי	סה"כ	
במעון*	במרכז יום			
7	5	4	16	סה"כ בעלות
2	4	3	9	עמותה
0	1	1	2	עירונית
5	0	0	5	פרטית
				שנת פתיחה
0	0	1	1	עד 1989
1	3	3	7	1990-1994
6	2	0	8	1995-1999
				סוגי כוח אדם**
	5	4	9	מנהל
	5	4	9	מטפלים אישיים
	2	3	5	רכז, אם בית
	1	1	2	רפואי, פרא-רפואי
	3	3	6	כוח עזר
				סוגי שירותים הניתנים בנופשון***
	0	1	1	טיפול רפואי כללי
	0	1	1	טיפול פסיכיאטרי/פסיכולוגי
	1	1	2	פיזיותרפיה
	1	1	1	ריפוי בדיבור
	1	0	1	ריפוי בעיסוק
	0	0	0	הכשרה מקצועית
	1	3	4	אומנות, מוזיקה
	0	4	4	ספורט, ריקוד, התעמלות

* לגבי סוגי כוח האדם וסוגי השירותים בנופשון, לא מובאים נתונים על הנופשוניים במעונות, מכיוון שלא היה ניתן להבחין בין שירותי המעון לשירותי הנופשון.

** המספרים אינם מסתכמים למספר הנופשוניים משום שהיה יותר מסוג אחד של כוח אדם בכל נופשון.

*** המספרים אינם מסתכמים למספר הנופשוניים משום שהיה יותר מסוג אחד של שירות בכל נופשון.

כוח אדם וסל שירותים

בכל הנופשוניים, יש מנהל האחראי על הנופשון ומטפלים אישיים לנופשים (ראה לוח 5). בנופשוניים העצמאיים המנהל עובד רק בנופשון, בנופשוניים האחרים הוא מנהל את מרכז היום או את המעון ועובד בנופשון רק במשרה חלקית. בחלק מהנופשוניים יש גם מישהו בתפקיד הנקרא רכז או אם בית, האחראיים על העניינים הפנימיים של הנופשון, אך אין קשר ברור בין קיום תפקידים אלה לסוג הנופשון. בתיאור זה לא נכללו הנופשוניים במעונות מכיוון שהמנהלים לא היו מסוגלים להבחין בין צוות המעון לבין צוות הנופשון.

בכל הנופשוניים יש מטפלים ישירים לנופשים, בדרך כלל יש מטפל אחד לכל שניים עד ארבעה נופשים. לרוב יש מספר גדול יותר של מטפלים בנופשוניים שהם עצמאיים או במרכזי יום, לעומת נופשוניים במעונות, בהם חלק ניכר מהשירותים מסופקים על ידי צוות המעון המטפל בדיירים הקבועים.

צוות רפואי או פרא-רפואי - רופא, פסיכולוג, עו"ס, אחות, פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק או בדיבור - נמצאו רק בשניים מן הנופשוניים (לוח 5); רוב המנהלים טענו שיש מישהו בכוננות למקרי חירום אבל אין צורך להחזיק אדם כזה בצוות.

דווח על קיומו של כוח עזר, כולל מזכירה, טבח, איש תחזוקה, ועובד ניקיון, ברוב הנופשוניים, ללא הבדל בין סוגי הנופשוניים.

כמעט כל המנהלים דיווחו על קיומה של פעילות חברתית מאורגנת בנופשוניים. לא שאלנו על פעילויות ספציפיות, אולם שני סוגי פעילויות הוזכרו על ידי חלק מן המנהלים: חוגים באומנות ו/או במוזיקה, וחוגי ספורט ו/או התעמלות. שירותים אלה שכיחים יחסית בנופשוניים העצמאיים לעומת הנופשוניים במרכזי היום.

3.2 מאפיינים פיזיים של הנופשוניים

המאפיינים הפיזיים של הנופשוניים כוללים מספר חדרי שינה ומיטות, חדרים אחרים לשירות הנופשוניים והסדרי בטיחות בנופשוניים. בנוסף התייחסנו להערכת המנהלים את המבנה הפיזי של הנופשוניים ותוכניות לשינוי מבנה זה.

חדרי שינה ומספר מיטות בחדר

חדרי השינה בנופשוניים הם משני סוגים. בנופשוניים העצמאיים, כל החדרים הם על פי רוב לצורכי הנופשוניים בלבד, ואילו בשני סוגי הנופשוניים האחרים לחדרים יש גם שימושים אחרים.

בתשעה מן הנופשוניים יש חדרי שינה המיועדים לשימוש הנופשוניים בלבד, לעומת שבעה נופשוניים שבהם אין חדרים כאלה (ראה לוח 6). קיום של חדרי שינה כאלה תלוי מאוד בסוג נופשוניים. כצפוי, נמצא כי בנופשוניים העצמאיים, כמעט כל חדרי השינה מיועדים רק לצורכי הנופשוניים, ורק בנופשוניים אחד יש חדר המשמש לפעמים לחדר שינה ולפעמים לצרכים אחרים. לעומת זה, במרכזי היום יש רק נופשוניים אחד עם חדרים המיועדים לנופשוניים. במרכזי היום האחרים, הנופשוניים משתמש בחדרים של המרכז בשעות שהמרכז אינו פעיל, ולרוב הנופשוניים ישנים על מזרונים הפרושים על הרצפה. במחצית הנופשוניים שבמעונות יש חדרים המיועדים לנופשוניים, אבל אפילו במעונות אלה, הנטייה היא - על פי דיווח המנהלים - לשלב במידת האפשר את הנופשוניים עם הדיירים הקבועים של הנופשוניים, הן בחדרי שינה והן בפעילויות.

לוח 6: נופשוניים, לפי סוג חדרי שינה ולפי סוג נופשוניים (במספרים מוחלטים)

סוג נופשוניים		עצמאי (N=4)	סה"כ *(N=16)	חדרי שינה
במעון (N=7)	במרכז יום (N=5)			
4	1	4	9	מיועדים רק לשירות הנופשוניים
4	0	0	4	מיועדים לדיירים אחרים
0	4	1	5	בשימוש גם לצרכים אחרים

* המספרים לא מסתכמים למספר הנופשוניים מכיוון שהיו נופשוניים עם שני סוגי חדרים.

מספר המיטות בחדר נע בין מיטה אחת לשש מיטות, למעט נופשון עצמאי אחד שיש בו חדר גדול אחד לשנים עשר ילדים. קיימת נטייה ליותר מיטות לחדר במרכזי יום מאשר בנופשונים האחרים, זאת מאחר שהם משתמשים בחדרים גדולים (המשמשים גם לצרכים אחרים). במעונות, בנוסף לחדרים יחסית קטנים, יש נטייה לשים נופשים בחדרים עם דיירים קבועים, כך שלעתים קרובות רק מיטה אחת בחדר בשימוש של נופש.

חדרים אחרים בנופשון

ל-13 מתוך 16 הנופשונים שבמדגם היה חדר אוכל. ברוב הנופשונים (10) יש חדר לטיפולים וחדרי פעילויות אחרים לנופשים, כולל חדרי מחשבים, מוזיקה, וכד'. שמונה מנהלים דיווחו על חדר משותף, כגון לובי או סלון, ושישה מנהלים דיווחו על חדר או חדרי שונים לצוות. בנוסף נמצא כי בכל נופשון יש מרפסת ו/או חצר ו/או גינה שהנופשים יכולים לצאת אליהם.

באופן כללי, מספר הנופשונים במרכזי יום שכללו חדר טיפולים גבוה בהשוואה לקיומם של המאפיינים הפיזיים האחרים שבדקנו. יתכן כי חדרי הטיפולים נבנו עבור מרכזי היום, אך גם הנופשונים יכולים ליהנות מהם. ההתפלגות של חדרי פעילויות לפי סוג נופשון דומה לזו של חדרי טיפולים. יש לציין שזו הייתה שאלה פתוחה וייתכן שהנתונים הם תת-דיווח של המצב בפועל. בנופשונים עצמאיים אין בדרך כלל חדר טיפולים וחדר לפעילויות; בשלושה מהם אין חדר אוכל.

הסדרי בטיחות בנופשונים

המנהלים נשאלו גם לגבי הסדרי הבטיחות בנופשונים. שמונה מהם דיווחו על קיומו של שער חיצוני, שישה על דלתות ביטחון פנימיות, תשעה על סורגים או חלונות מיוחדים, שישה על אזעקה, גלאי עשן, או מכשירים נוספים לאיתור מצבי חירום, ושישה על יציאת חירום או מיכשור נוסף להפעלה במצבי חירום. יש לציין שגם השאלה על הסדרי ביטחון הייתה שאלה פתוחה ולא נשאלו שאלות ספציפיות, ואולי הנתונים שקיבלנו הם תת-אומדן של הסדרים אלה.

הערכת המבנה הפיזי

מחצית המנהלים היו מרוצים מן המבנה הפיזי של הנופשון, רבע לא היו כל כך מרוצים, ורבע לא היו מרוצים כלל (ראה לוח 7). בנוסף לאי-שביעות רצונם של חלק מן המנהלים עצמם מן המבנה הפיזי, שלושה מהם דיווחו כי ידוע להם שההורים היו רוצים תנאים פיזיים משופרים בנופשון. שיעור המנהלים המרוצים גבוה יחסית בנופשונים במעונות. ממצא זה מתאים לממצאים שהבאנו לעיל: מבחינת כוח אדם, שירותים מסופקים, וחדרים שונים בנופשון, מנהלי הנופשונים במעונות מדווחים על מצב טוב יותר מאשר מנהלי הנופשונים האחרים.

כשני שלישי מהמנהלים דיווחו על תוכניות לשינוי המבנה הפיזי של הנופשון, כולל חמישה שהתייחסו לשיפוצים במבנה הקיים וארבעה שהתייחסו להקמת מבנים חדשים או הרחבת שטח הבניין. כל מנהלים הנופשונים העצמאיים דיווחו על תוכניות לשינויים, בעיקר של המבנה הקיים.

לוח 7: שביעות רצונם של מנהלי הנופשונים מן המבנה הפיזי, לפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

סה"כ	סה"כ שביעות רצון מן המבנה	סוג נופשון		
		עצמאי	במרכז יום	במעון
16		4	5	7
8	כן	1	1	6
4	לא כל כך	1	2	1
4	בכלל לא	2	2	0

3.3 עלות ומימון של שירות הנופשון

עלות יום שהייה בנופשון

משרד העבודה והרווחה נושא בעיקר עלות הנופשון, בסכום של כ-200 ש"ח לאדם, ללילה. בנוסף, ברוב הנופשונים, ההורים מתבקשים להשתתף גם הם בעלות הנופשון. תשעה מנהלים של נופשונים עצמאיים או במרכזי יום סיפקו לנו מידע לגבי העלות של יום שהות בנופשון. מנהלים אלה דיווחו על עלות נופשון הנעה בין 200 ל-400 ש"ח ליום (ראה לוח 8). לרוב, מנהלי הנופשונים העצמאיים דיווחו על עלויות גבוהות יותר (לפחות 300 ש"ח), ואילו מנהלי הנופשונים במרכזי יום דיווחו על עלויות נמוכות יותר (פחות מ-300 ש"ח), הנובעות מכך שבנופשונים הממוקמים במרכזי היום, ניתן להשתמש במבנה ובציוד של המרכז. כל מנהלי הנופשונים במעונות (למעט אחד) לא היו מסוגלים להפריד את עלות הנופשונים מהעלות הכללית של המעון, ולכן אין לנו מידע לגבי עלות יום נופשון במעון.

לוח 8: עלות הנופשונים ליום, לפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

עלות (ש"ח)	סה"כ*	סוג נופשון*	
		עצמאי	במרכז יום
סה"כ	9	4	5
200-299	5	1	4
300-400	4	3	1

* לא מובאים הנתונים לגבי נופשונים שבמעונות מכיוון שרוב המנהלים לא ידעו להעריך את עלות הנופשון בנפרד מעלות המעון.

תשלום שהמשפחה חייבת בו

באופן עקרוני, ההורה צריך לשלם בעבור לילה בנופשון דמי השתתפות בין 25 ל-30 ש"ח - סכום שנקבע על פי בדיקת זכאות במחלקה - לכל לילה שבנו נשאר בנופשון. שאלנו גם את המנהלים וגם את ההורים על המחיר שמשלמים ההורים ללילה בנופשון. שלושה מן המנהלים דיווחו שבנופשון שלהם לא נדרשת כלל השתתפות ההורים במימון. חמישה דיווחו על תשלום של 22 או 25 ש"ח ללילה (הסכום הסטנדרטי - ראה מבוא), ושניים דווחו על תשלום של לפחות 40 ש"ח ללילה (ראה לוח 9). יתר המנהלים אמרו שאינם יודעים כמה כסף נדרש מכל נפש. כפי שניתן לראות בלוח 9, הסכומים הגבוהים יותר נדרשו במרכזי יום.

לוח 9: התשלום שהמשפחה חייבת בו, לפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

סוג נופשון		עצמאי	סה"כ	תשלום (ש"ח)*
במעון	במרכז יום			
3	3	3	10**	סה"כ
2	1	0	3	0
0	0	1	1	22
1	0	3	4	25
0	1	0	1	40
0	1	0	1	100

* על פי דיווח המנהלים.

** יתר המנהלים לא ידעו לענות על השאלה.

כרבע (23%) מההורים אמרו שלא שילמו עבור השהייה האחרונה בנופשון. שיעור זה גבוה במיוחד (40%) בקרב הורים שבניהם שהו בנופשונים שבמעונות. כמחצית ההורים (שלושה רבעים מן המשלמים) שילמו עד 30 ש"ח ללילה (ראה לוח 10). יש לציין שכשליש מן ההורים (כמחצית מאלה ששילמו סכום ידוע) שילמו 25 ש"ח בדיוק. היו מעט מאד ששילמו שמונים ש"ח ללילה או יותר, ואלה לרוב עברו את מספר לילות הזכאות שלהם לנופשון או שהו בנופשון שתקציבו השנתי נגמר. כמו בדיווח המנהלים, ניתן לראות שכמעט כל ההורים של נופשים בנופשונים עצמאיים ובמעונות שילמו עד 30 ש"ח ללילה, בעוד ש-30% מההורים של נופשים בנופשונים במרכזי יום (40% מאלה שידעו כמה שילמו) שילמו מעל 30 ש"ח ליום.

לוח 10: נופשים לפי גובה התשלום ללילה ולפי סוג נופשון (באחוזים)

סוג נופשון		עצמאי	סה"כ באחוזים	מחיר ללילה (בש"ח)
במעון	במרכז יום			
100	100	100	100	סה"כ באחוזים
40	15	14	23	0 (לא שילמו)
31	44	61	46*	1-30
12	30	9	15**	31+
17	11	16	16	שילמו, לא ידוע כמה

* שיעור זה כולל 30% ששילמו בדיוק 25 ש"ח.

** שיעור זה כולל 3% ששילמו 80 ש"ח ומעלה.

מקורות מימון נוספים

מרבית המנהלים דיווחו שמלבד תשלומים מההורים, ממשרד העבודה והרווחה ומהרשויות, קיבלו מימון חלקי לנופשון מגורמים אחרים (ראה לוח 11). חמישה דיווחו שקיבלו כסף מעמותה (לרוב, העמותה שהנופשון בבעלותה), ארבעה שקיבלו תרומות פרטיות, ושלושה שקיבלו כסף מגורם ציבורי (לדוגמא, העירייה). חמישה מנהלים אמרו שלא קיבלו כסף מגורם אחר. כפי שרואים בלוח 11, כל הנופשונים שהם בבעלות עמותה או עירונית מקבלים כסף לפחות מגורם נוסף אחד, ואף אחד מן הנופשונים הפרטיים אינו מקבל כסף מגורם אחר.

לוח 11: מקורות מימון נוספים של הנופשוניים, לפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

סוג בעלות על הנופשון				סה"כ **(N=15)	מקורות מימון*
פרטית (N=5)	עירונית (N=2)	עמותה (N=8)			
0	1	4	5	עמותה	
0	1	2	3	גורם ציבורי	
0	1	4	5	תורמים פרטיים	
5	0	0	5	לא	

* בנוסף למשרד העבודה והרווחה.

** המספרים לא מסתכמים למספר הנופשוניים כי ניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.

בעיות מימון

אחד עשר מנהלים אמרו שהנופשון לא משתלם להם כספית, ורק ארבעה אמרו שהנופשון משתלם להם כספית (האחרון לא ידע); מתוך הארבעה שאמרו שהנופשון משתלם כספית, שלושה ניהלו נופשוניים בתוך מעונות, ורק אחד ניהל נופשון עצמאי.

כמעט כל המנהלים דיווחו על בעיות בגביית מימון מן העיריות עבור שירות הנופשון. כולם דיווחו על בעיות בקבלת המימון מן העיריות או חלקיהן. ארבעה מתוכם דיווחו בנוסף על בעיות בניירת או ביורוקרטיה. רק בנופשון אחד טענו שלא היו בעיות; נופשון נוסף היה חדש, כך שעוד לא קיבלו כסף מהעיריות.

4. מאפייני הנופשים והעומס על המשפחות

בפרק זה נתאר את המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ואת המאפיינים הבריאותיים-תפקודיים של הנופשים. כמו כן נתאר את העומס המוטל על המשפחות כתוצאה מהטיפול בבן או בת עם פיגור. לשם כך, נשתמש במידע שקיבלנו הן מדיווח המנהלים והן מדיווח ההורים של הנופשים.

המנהלים דיווחו על אוכלוסיית הנופשוניים בשנים עשר החודשים שלפני מועד הראיון. מידע זה מקיף את כל הנופשים בנופשוניים בהם קיימנו ראיונות. ברוב המקרים, המידע מבוסס על הערכת המנהלים ולא על מספרים מדויקים. צריך לציין גם שחלק מהנופשוניים פתוחים פחות משנה. במקרים אלה, האומדנים מבוססים על נתונים חלקיים בלבד.

ההורים דיווחו כל אחד על ילדו הנופש. יש לקחת בחשבון שמדגם הנופשים איננו לגמרי מייצג את אוכלוסיית הנופשים מבחינת לאום ומבחינת אזור בארץ (ראה מערך המחקר). עם זאת, סביר להניח שאין קשר חזק בין מאפיינים אלה לבין יתר המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ושאינן הבדלים גדולים בין המדגם לבין אוכלוסיית הנופשים כולה.

בנוסף, נערכה השוואה בין מאפייני הנופשים למאפייני מדגם מייצג של ילדים עם פיגור מסקר ארצי של ילדים עם נכויות שונות (נאון ואחרים, 2000; להלן, "הסקר הארצי"). מאחר שסקר זה נועד למטרות

אחרות, קיימות בהשוואה זו מספר מגבלות שיש לקחת בחשבון: (א) הסקר כלל רק ילדים עד גיל 18; (ב) מספר הילדים עם פיגור במדגם זה הוא קטן, 39 ילדים בלבד.

4.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הנופשים

לוח 12 מציג את המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של הנופשים במדגם, בהשוואה למאפיינים של כלל הילדים עם פיגור.

לוח 12: התפלגות הנופשים והתפלגות כלל הילדים עם פיגור, לפי גיל, מין, לאום ורמת דתיות

נופשים	כלל הילדים עם פיגור***	
100	100	סה"כ
		גיל (עד גיל 18)*
32	56	0-10
68	44	11-18
		מין**
61	54	זכר
39	46	נקבה
		לאום*
76	67	יהודי
24	33	ערבי
		רמת דתיות**
21	28	חילוני
37	43	מסורתי
21	23	דתי
21	6	חרדי

* מידע שהתקבל מהמנהלים.

** מידע שהתקבל מההורים.

*** מקור: נאון ואחרים 2000

גיל

על פי דיווח המנהלים, טווח גילאי הנופשים הוא רחב. כמחצית מהנופשוניים קיבלו ילדים צעירים מאד, מתחת לגיל חמש, אך מאידך היו כמה נופשוניים שקיבלו רק "מבוגרים" - מגיל 15 ומעלה. אשר לגיל המרבי של הנופשים, תשעה נופשוניים קיבלו נופשים רק עד גיל עשרים או שלושים. יש לציין כי שישה נופשוניים - בעיקר במעונות - קיבלו נופשים מבוגרים מאד (מגיל שישים ומעלה).

ההתפלגות הגילית של ילדים בנופשוניים, על פי אומדן המנהלים, שונה מן ההתפלגות שהתקבלה בסקר הארצי של ילדים עם פיגור. בסקר הארצי (שכזכור, כלל רק ילדים עד גיל 18), 56% מכלל הילדים היו בני 0-10. לעומת זאת, בנופשוניים, בני 0-10 מהווים רק 19% מכלל הנופשים (ו-28% מהנופשים עד גיל 20).

כמעט שלושה רבעים מהנופשים הם מתחת לגיל עשרים ואחת. יתכן שסיבה אחת לכך שרוב הנופשים צעירים היא ששירות הנופשוניים מיועד רק לאנשים הגרים בקהילה, וחלק ניכר מן המבוגרים עם פיגור

שכלי קשה ביותר (שלהוריהם צורך גדול במיוחד בשירות הנופשון) גרים בדוור מוגן, הוסטלים, או מעונות, ואינם זכאים לשירות.³

כלומר, אחוז הצעירים בנופשונים הוא גבוה; מתוכם יש יותר נוער מאשר ילדים קטנים - קרוב למחצית ממדגם הנופשים הם בני 11-20. יתכן שאחת הסיבות היא שהורים לא שולחים ילדים קטנים מאוד לנופשונים; ואמנם, נמצא רק ילד אחד במדגם הנופשים שהיה מתחת לגיל 4. כמו כן, יש להורים נטייה לשלוח ילדים בגיל ההתבגרות לנופשונים כדי שיפתחו את עצמאותם.

מין

כפי שרואים בלוח 12, כ-60% מהנופשים הם זכרים ורק כ-40% הן נקבות. אין הבדל גדול בין שיעור הבנים במדגם הנופשים לבין השיעור בכלל האוכלוסייה. יש לציין שבנושא זה לא אספנו מידע מן המנהלים, על כן השיעורים מבוססים על הראיונות עם הורי הנופשים. כזכור, ייתכן שמדגם זה אינו לגמרי מייצג את כלל האוכלוסייה; יחד עם זאת, אין סיבה מיוחדת לצפות להבדלים בין מדגם ההורים לכלל הנופשים בחלוקה לפי מין.

מבדיקת התפלגות מדגם הנופשים לפי מין ולפי גיל במשולב (ראה לוח 13), נראה שיש קשר בין מין לבין גיל: 66% מהנופשים עד גיל 10 הם בנים, לעומת 54% מהנופשים בגיל 21 ומעלה. יכול להיות שהורים של בנות צעירות מהססים לשלוח אותן לנופשונים, אך כשהבנות גדלות, ההורים פחות מהססים.

לוח 13: הנופשים במדגם לפי גיל ולפי מין (באחוזים)

	גיל		
	21+	11-20	0-10
מין			
סה"כ	100	100	100
זכר	54	61	66
נקבה	46	39	34

לאום

אם נעיין בסך כל המשתמשים בנופשונים (ראה לוח 12 לעיל), לפי אומדן המנהלים כרבע מן הנופשים הם ערבים. לעומת זאת, בסקר הארצי נמצא שכשליש מהילדים עם פיגור הם ערבים.⁴ כלומר, שיעור הערבים המשתמשים בנופשונים קטן משיעורם בקרב כלל הילדים עם פיגור. יש לציין כי סקר הנופשים כלל גם תושבי מזרח ירושלים - המהווים כ-8% מהנופשים - בעוד שסקר כלל הילדים עם פיגור לא כלל אוכלוסייה זו, כך שלמעשה ההבדל הוא גדול מהמופיע בלוח.

³ לפי משרד העבודה והרווחה, יש כ-1500 מפגרים הגרים בדוור מוגן וכ-6100 הגרים במוסדות. כ-80% משתי הקבוצות הם מעל 21.

⁴ בקרב בני 0-29, 74% הם יהודים, 23% הם ערבים, והיתר אחרים, בעיקר יוצאי חבר העמים שאינם יהודים (למ"ס, קובצי האוכלוסייה לסוף שנת 1998).

נמצא קשר בין מיקום הנופשון לשיעור הערבים ששהו בו: בשניים עשר הנופשונים הממוקמים ביישובים יהודיים שיעור הערבים היה נמוך מ-5%, בשני נופשונים הממוקמים בערים מעורבות כ-40% היו ערבים, ובנופשון אחד הממוקם בעיר ערבית כל הנופשים היו ערבים.

רמת דתיות

כפי שניתן לראות מלוח 12 לעיל, בולט השיעור הגבוה של חרדים במדגם הנופשים (21%) לעומת שיעור הילדים עם פיגור (6%). רוב המנהלים לא יכלו לאמוד את רמת הדתיות של הנופשים, לכן המידע בנושא זה התקבל מההורים. ייתכן שיש תת-ייצוג של החרדים בסקר הארצי, אך כדאי גם להזכיר ששלושה מן הנופשונים (שניים בירושלים ואחד בבני ברק) משרתים בעיקר את האוכלוסייה החרדית. בקרב הנופשים במדגם ששהו בשלושת הנופשונים האלה, 58% היו חרדים, לעומת 6% בנופשונים האחרים (ראה לוח 14). ואכן, רמת הדתיות של השוהים בנופשונים האחרים דומה מאד לזו שבסקר הארצי.

לוח 14: התפלגות נופשים בנופשונים "חרדיים" ובנופשונים אחרים, לפי רמת דתיות (באחוזים)

רמת דתיות	נופשים בנופשונים "חרדיים"	נופשים בנופשונים אחרים
סה"כ	100	100
חילוני	9	25
מסורתי	15	48
דתי	18	21
חרדי	58	6

אזור מגורים

כפי שרואים בלוח 15, שיעור הנופשים בירושלים⁵ הוא כמעט שלישי, למרות ששיעור האנשים עם פיגור שכלי מאזור ירושלים בסקר הארצי עומד על פחות מעשירית.⁶ סביר להניח כי הדבר נובע בחלקו מהעובדה שירושלים עשירה בשירותים לנכים בכלל ולאנשים עם פיגור שכלי בפרט.

ואמנם, על פי אומדן המנהלים, 40% מן הנופשים שהו בנופשונים באזור ירושלים, לעומת שליש מהנופשים שגרים באזור זה. ביתר האזורים, אין הבדלים גדולים בין שיעור הנופשים באזור לשיעור הגרים באזור. מלוח 15 ניתן לראות כי ירושלים עשירה בשירותי נופשון יחסית לאזור הדרום והמרכז. יש לציין שלא ראינו מנהל של נופשון אחד באזור המרכז, לכן יש להניח כי למעשה שיעורי הנופשים ששהו בנופשונים באזור המרכז (וגם שבאו מאזור המרכז) הם קצת יותר גבוהים מהמופיעים בלוחות.

⁵ בשונה מפרק 3, בו דנו בחלוקה של הנופשונים עצמם, ההתייחסות כאן היא לאוכלוסייה. כלומר, במידה שלא כל הנופשים גרים ביישוב בו נמצא הנופשון ששהו בו, לא תהיה זהות בין שני השיעורים.

⁶ בקרב בני 0-29, 14% גרים באזור ירושלים, 32% בחיפה והצפון, 39% בתל אביב והמרכז, ו-15% באזור הדרום (למ"ס, קובצי האוכלוסייה לסוף שנת 1998).

לוח 15: נופשים, לפי אזור הנופשון ששהו בו ולפי אזור מגוריהם (באחוזים)

אזור בארץ	אזור הנופשון	אזור מגורים של הנופשים במדגם*	אזור המגורים של כלל הילדים עם פיגור
סה"כ	100	100	100
אזור ירושלים	40	32	8
חיפה והצפון	37	36	37
תל אביב והמרכז	21	26	33
הדרום	2	6	22

* על פי אומדן המנהלים.

מסגרת לימודים/תעסוקה

מתוך הנופשים עד גיל 20, כמעט כולם נמצאים במסגרת חינוכית, רובם הגדול בחינוך מיוחד או בגן מיוחד (ראה לוח 16).

לוח 16: נופשים עד גיל 20, לפי מסגרת חינוכית (באחוזים)

מסגרות חינוכית	נופשים במדגם עד גיל 20
סה"כ	100
חינוך מיוחד	75
גן מיוחד	13
מסגרת אחרת/לא ידוע	6
לא נמצא במסגרת חינוכית	6

מתוך הנופשים בני 21 ומעלה, שלושה רבעים נמצאים במסגרת תעסוקתית, מהם כשני שלישים במע"ש או במעון יום (ראה לוח 17). מבין אלה הנמצאים במסגרת תעסוקתית, כולם שוהים בה חמישה או שישה ימים בשבוע, רובם לפחות שבע שעות ליום. אף לא אחד מהם מרוויח מעל 400 ש"ח לחודש.

לוח 17: נופשים מגיל 21 ומעלה, לפי מסגרת תעסוקתית (באחוזים)

מסגרות תעסוקתית	נופשים במדגם מעל גיל 20
סה"כ	100
מע"ש	29
מעון יום	38
מסגרת אחרת/לא ידוע	9
לא נמצא במסגרת תעסוקתית	24

4.2 מאפיינים תפקודיים ובריאותיים של הנופשים

בחלק זה נציג מאפיינים נוספים של הנופשים: רמת הפיגור שלהם, בעיות אחרות שהם סובלים מהם (כולל נכות פיזית), מצב בריאותם הכללית, ותפקודם בתחומים שונים.

רמת פיגור וליקויים נוספים של הנופשים

על פי דיווח המנהלים, כשליש מהנופשים הם בעלי פיגור בינוני וכחמישית נמצאים בכל אחת מיתר הרמות (ראה לוח 18). מן הלוח עולה שרמת הפיגור של המשתמשים בנופשוניים, לפי דיווח המנהלים, בממוצע, יותר חמורה מזו של ילדים עם פיגור בכלל האוכלוסייה: יש יותר נופשים עם פיגור קשה או עמוק (46% לעומת 31%) ופחות נופשים עם פיגור קל (20% לעומת 34%). ייתכן שאחת הסיבות לכך היא

שהורים לילדים עם פיגור קשה או עמוק חשים יותר את הצורך בחופשה מאשר הורים לילדים עם פיגור קל.

לוח 18: התפלגות הנופשים והתפלגות כלל הילדים עם פיגור שכלי, לפי רמת פיגור (באחוזים)

רמת פיגור	נופשים*	ילדים עם פיגור**
סה"כ	100	100
קל	20	34
בינוני	34	35
קשה	24	19
עמוק	22	12

* על פי אומדן המנהלים.

** מקור: נאון ואחרים, 2000; השיעורים כוללים רק ילדים עם אבחון ידוע (יש 11% ללא אבחון ידוע).

נמצא הבדל בין הנופשוניים השונים מבחינת רמת הפיגור של הנופשים שהם מקבלים. כמחצית מהנופשוניים קיבלו נופשים מכל רמות הפיגור. ארבעה לא קיבלו ילדים עם פיגור קל, וארבעה לא קיבלו ילדים עם פיגור עמוק (כולל שניים שגם לא קיבלו ילדים עם פיגור קשה).

ההבדלים בין הנופשוניים, על פי דיווח המנהלים בנושא זה, קשורים לסוג הנופשוני (ראה לוח 19): הנופשוניים במרכזי יום קיבלו בעיקר נופשים עם פיגור קל ובינוני; לעומת זאת, הנופשוניים במעונות קיבלו יותר משליש נופשים עם פיגור בינוני וכמחצית עם פיגור קשה או עמוק; הנופשוניים העצמאיים קיבלו לרוב נופשים עם פיגור קשה או עמוק. כנראה שמרכזי היום לא קיבלו הרבה נופשים עם פיגור קשה או עמוק כי אינם מסוגלים לספק מענה לצרכים הפיזיים של מרבית הנופשים האלה.

לוח 19: נופשים לפי רמת פיגור ולפי סוג נופשוני, על פי דיווח המנהלים (באחוזים)

רמת פיגור	סה"כ	סוג נופשוני		
		עצמאי	במרכז יום	במעון
סה"כ	100	100	100	100
קל	20	19	32	13
בינוני	34	23	48	37
קשה	24	30	11	25
עמוק	22	28	9	25

ליקויים נוספים של הנופשים

חלק מאוכלוסיית האנשים עם פיגור הם במצב קשה במיוחד מאחר שהם סובלים לא רק מפיגור אלא גם מבעיות מוטוריות, בעיות רפואיות ובעיות התנהגות. לכן בדקנו באיזו מידה הנופשים סובלים מבעיות נוספות ובאיזו מידה הנופשוניים ערוכים לקלוט אנשים אלה. נושא זה נבדק באופן שונה אצל המנהלים ואצל ההורים. המנהלים נשאלו אם הנופשוני מסוגל לקבל ילדים עם בעיות מוטוריות קשות, עם בעיות רפואיות קשות, ועם בעיות נפשיות או התנהגות קשות. רוב הנופשוניים (12 מתוך 16) אינם ערוכים לקבל ילדים עם כל סוגי הבעיות האלה. כפי שניתן לראות מלוח 20, חמישה נופשוניים לא מקבלים ילדים עם בעיות מוטוריות קשות, תשעה לא מקבלים ילדים עם בעיות רפואיות קשות, ואחד עשר נופשוניים לא

מקבלים ילדים עם בעיות נפש, ובמיוחד בעיות התנהגות קשות. ארבעה נופשוניים לא מקבלים כלל ילדים עם בעיות חמורות אחרות.

לוח 20: נופשוניים המקבלים נופשים עם בעיות נוספות, לפי סוג הבעיה ולפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

סוג נופשון		מקבל נופשים עם:	סה"כ	עצמאי	במרכז יום	במעון
סה"כ	סה"כ					
16	7	כל הבעיות	4	1	2	5
4	1	בעיות מוטוריות	11	3	3	5
7	3	בעיות רפואיות	5	2	2	1
5	1	בעיות התנהגות	4	0	2	2
4	2	שום בעיות חמורות אחרות				

ההורים נשאלו על בעיות נוספות של בנם הנופש מלבד פיגור שכלי. כשני שלישים מההורים אמרו שלנופש יש לפחות בעיה אחת אחרת מלבד פיגור (ראה לוח 21). זהו שיעור זהה לשיעור בקרב כלל הילדים עם פיגור. יחסית לסקר הארצי, שיעור גבוה יותר בקרב הנופשים סובלים מנכות פיזית (27% לעומת 13%). אולי ההסבר להבדל הוא שהנופשים לוקים בדרך כלל ברמת פיגור חמורה יותר, והנטייה לבעיות פיזיות עולה עם רמת הפיגור. מצד שני, שיעור הילדים עם בעיות במוטוריקה עדינה גבוה במקצת בקרב כלל הילדים עם פיגור מאשר בקרב הנופשים.

לוח 21: ליקויים נוספים בקרב מדגם הנופשים ובקרב כלל הילדים עם פיגור שכלי (באחוזים)

סוג הבעיה	נופשים במדגם	כלל הילדים עם פיגור*
סה"כ	100	100
מחלה	30	29
נכות פיזית	27	13
מוטוריקה עדינה	17	30
בעיות נפשיות	10	16
בעיות חושיות	6	13
לפחות בעיה אחת נוספת	62	62

* מקור: נאון ואחרים, 2000.

מצב תפקודי ובריאותי

מאפיין נוסף שנבדק במחקר הוא באיזו מידה הנופש מסוגל לתפקד באופן עצמאי בחיי היומיום. כמעט שני-שלישים מההורים טענו שבנם סיעודי, כלומר, זקוק לעזרת אדם אחר בניידות ובפעילויות יומיומיות כגון אכילה, רחיצה, והלבשה. שאלה זו לא נשאלה בסקר הארצי. רוב הנופשים מסוגלים ללכת לפחות 100 מטר ללא עזרה, וכמחציתם מסוגלים לאכול לבד ולשלוט על סוגר השתן במשך היום (ראה לוח 22). אבל במיומנויות המסובכות יותר, השיעורים נמוכים יותר - רק כרבע מהם מסוגלים להתרחץ לבד, וכן רק לכרבע מהם יש חבר או קבוצת חברים. גם בשאלות אלו, כמו בשאלות על רמת פיגור, מצב הילדים עם פיגור שכלי בסקר הארצי הוא טוב יותר מאשר במדגם הנופשים. גם בתחום זה, הסיבה היא כנראה בגלל שהמשתמשים בנופשוניים הם בעלי פיגור קשה יותר.

לוח 22: המצב התפקודי בתחומים שונים בקרב הנופשים ובקרב כלל הילדים עם פיגור שכלי (באחוזים)

מאפייני תפקוד*	נופשים במדגם	כלל הילדים עם פיגור**
הולך 100 מטר ללא עזרת אדם	64	69
אוכל לבד או עם מעט עזרה	54	65
שולט על סוגר השתן במשך היום	49	60
שולט על סוגר השתן במשך הלילה	40	49
מתלבש לבד או עם מעט עזרה	35	42
מתרחץ לבד או עם מעט עזרה	27	35
טיפול אישי (פנים, שיניים, שיער) לבד או עם מעט עזרה	36	58
מדבר במשפטים	41	56
יש לו חבר או קבוצת חברים	29	43
סיעודי	61	אין מידע

* מגיל חמש ומעלה בלבד, בשתי האוכלוסיות.

** מקור: נאון ואחרים, 2000.

בעוד שרמת הפיגור והמצב התפקודי של הנופשים חמורים יותר מאשר המצב בקרב כלל הילדים עם פיגור, מעניין לראות שההורים מדווחים על מצב בריאות קצת יותר טוב של הנופשים לעומת מצב הבריאות של כלל אוכלוסיית הילדים עם פיגור (ראה לוח 23). אין לכך הסבר ברור, אך יש לציין שלא נמצא קשר בין דיווח ההורים על רמת הפיגור של בנם לדיווחם על מצב בריאותו.

לוח 23: התפלגות הנופשים והתפלגות כלל הילדים עם פיגור שכלי, לפי מצב בריאותם (באחוזים)

מצב הבריאות	נופשים במדגם	ילדים עם פיגור*
סה"כ	100	100
טוב מאד	17	14
טוב	51	40
לא כל-כך טוב	22	28
מאד לא טוב	10	18

* מקור: נאון ואחרים, 2000.

4.3 עומס על המשפחות

הטיפול באדם עם פיגור שכלי כרוך בעומס על המטפלים ועל המשפחה בכלל. ואמנם, המטרה העיקרית של הנופשוניים היא להפחית עומס זה. לכן, בדקנו מה מידת העומס המוטל על המטפל ועל המשפחה כתוצאה מטיפול בבן משפחה הסובל מפיגור ולפעמים מבעיות נוספות.

הורי הנופשים נתבקשו לדרג את השפעות הדרישות המוטלות עליהם כתוצאה מהטיפול בבן עם פיגור שכלי. כשלושה רבעים (72%) טענו שהעומס הכללי המוטל עליהם כתוצאה מן הטיפול הוא כבד או כבד מאד, ו-59% טענו שהעומס על שאר בני המשפחה הוא כבד או כבד מאד. שיעורים אלה קצת יותר גבוהים מאלה של הורי כלל הילדים עם פיגור בארץ (63% ו-45%, בהתאמה), כנראה בגלל העובדה שרמת הפיגור של המשתמשים בנופשוני גבוהה יותר.

בנוסף לעומס הכללי, בדקנו את העומס בתחומים ספציפיים. לוח 24 מציין את שיעורי ההורים שהצביעו על קשיים בתחומים שונים. כפי שניתן לראות, כשלושה רבעים מקרב הורי הנופשים (72%) טענו

שהטיפול דורש מאמץ פיזי גדול במידה רבה (ועוד 16% במידה מסוימת). בכל אחד מהתחומים, למעט השפעה על אופי העבודה, למעלה משליש טענו על השפעה לרעה במידה רבה.

לוח 24: עומס על הורים לנופשים ועל הורי כלל הילדים עם פיגור בתחומים שונים (שיעור ההורים שענו "במידה רבה")*

נופשים במדגם	כלל הילדים עם פיגור*	
72	49	הטיפול בנופש - ממדים שונים**
53	28	דורש ממך מאמץ פיזי גדול
44	53	כולל ביצוע של פעולות לא נעימות
37	53	בקושי משאיר לך זמן לעצמך
36	35	בקושי משאיר לך זמן לטיפול בשאר בני המשפחה
44	42	משפיע לרעה על הבריאות שלך
36	43	גורם לך לעבוד פחות שעות ביום או לא בכלל
25	**	גורם לקשיים כלכליים
	**	משפיע על אופי העבודה שאתה עושה

* שאלה זו לא נשאלה בסקר הארצי.
** מקור: נאון ואחרים, 2000.

מהלוח ניתן לראות כי שיעור ההורים שטענו שהטיפול דורש מאמץ פיזי וביצוע פעילויות לא נעימות במידה רבה גבוה הרבה יותר במדגם הנופשים מאשר בקרב כלל הילדים עם פיגור. ניתן להסיק מכאן כי העומס הפיזי הוא אחד הגורמים המגבירים את השימוש בשירות הנופשוניים.

הטיפול באדם עם פיגור כרוך גם בעומס נפשי. מלוח 25 עולה שכמעט שני שלישים מההורים מודאגים או חרדים לעתים קרובות עקב מצבו של ילדם שיש לו פיגור. כמחצית ההורים מדוכאים לעתים קרובות, וכ-40% מצויים במתח או עצבניים. השיעורים דומים לאלה שנמצאו בקרב הורי כלל הילדים עם פיגור.

לוח 25: העומס הנפשי המוטל על הורים לנופשים ועל הורים לכלל הילדים עם פיגור (שיעור ההורים שענו "לעתים קרובות")

נופשים במדגם	כלל הילדים עם פיגור*	
63	56	עומס נפשי
50	43	מודאג או חרד בגלל מצבו של הנופש
39	46	מדוכא בגלל מצבו של הנופש
		מצוי במתח/עצבני בגלל מצבו של הנופש

* מקור: נאון ואחרים, 2000.

5. דפוסי השימוש בנופשו

בפרק זה נסכם את הממצאים לגבי השימוש בנופשו. תחילה נבחן את ההחלטה להשתמש בנופשו; בהמשך נבדוק כיצד מתנהל תהליך הכניסה לנופשו; לבסוף נציג את דפוסי השיהיה בנופשו.

5.1 ההחלטה להשתמש בנופשו

על פי רוב, (ראה לוח 26) ההורים שמעו לראשונה על קיומם של נופשוניים מעובדת סוציאלית בלשכה לשירותים חברתיים בעירייה (39%) או מבית הספר של הבן (24%).

לוח 26: מקור המידע על הנופשוני*, הסיבות לשימוש בו, וציפיות וחששות של ההורים

אחוז ההורים	סה"כ
100	מקור המידע
39	עובד סוציאלי בעירייה
24	בית הספר של הבן
10	משפחה אחרת המטפלת באדם עם פיגור
9	משרד העבודה והרווחה
6	מסגרת העבודה של הבן
4	ארגון, עמותה, מוסד
4	תוכנית בה משתתף הבן אחרי הצהרים
4	מקור אחר
	הסיבה העיקרית לשימוש בנופשוני בפעם הראשונה
34	חופשה בתוך הבית או אירוע משפחתי
24	חופשה מחוץ לבית
16	סיבות אחרות הקשורות להורה
19	סיבה הקשורה לנופש עצמו
7	לא ידוע
	ציפיות מהנופשוני
18	הכרת אנשים חדשים
13	למידת כישורים חדשים
5	חינוך הנופש ליותר עצמאות
64	לא היו ציפיות
	חששות לגבי הנופשוני**
36	בעיות בטיפול טיפולית (ADL)
10	בעיות בטיפול רפואית
9	הבן לא יהיה מרוצה
12	אחר
39	לא היו חששות

* הכוונה לנופשוני האחרון שבו שהה הנופש.

** המספרים אינם מסתכמים ל-100% מכיוון שניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.

הסיבות שההורים הזכירו לשימוש בנופשוני בפעם הראשונה היו מגוונות (ראה לוח 26). כשליש מהם השתמשו בנופשוני לצורך חופשה שלהם ו/או של בני משפחה אחרים בבית (לדוגמה, בשבת או בחג), ורבע לצורך חופשה מחוץ לבית. עוד שישית הזכירו סיבות אחרות הקשורות להורים (בעיות בריאות, מנוחה בתוך הבית, וכד'). בסך הכל שלושה רבעים מן ההורים השתמשו בנופשוני בגלל סיבות הקשורות לעצמם. רק כחמישית ציינו סיבות הקשורות לבן, כמו שיפור מצב רוחו, רכישת חברים, ולמידת כישורים.

בהתייחס לנופשו האחרון של בנם, נשאלו ההורים מה היו הציפיות שלהם וממה הם חוששים. למרות שרק כחמישית מן ההורים שלחו את הבן לנופשו לראשונה בגלל סיבות הקשורות אליו, כשליש מהם אמרו שיש להם ציפיות שהנופשו יתרום לנופש. ציפיות אלו היו מגוונות וכללו בילוי עם חברים ו/או הכרת אנשים חדשים (18%), למידת כישורים חדשים (13%), וחינוך של הנופש ליותר עצמאות (5%).

יותר ממחצית ההורים (61%) אמרו שהיו להם חששות לגבי שהיית הבן בנופשו (ראה לוח 26). החששות העיקריים היו שצוות הנופשו לא יוכל לטפל בנופש מבחינה טיפולית (36%) או מבחינה רפואית (10%) ושהנופש לא יהיה מרוצה בנופשו (12%).

5.2 הליכי קבלה לנופשו

כפי שהוזכר לעיל, ההורים צריכים לקבל זכאות להשתמש בנופשו מעובדת סוציאלית בלשכה לשירותים חברתיים שברשות המקומית. לאחר מכן, עליהם לפנות דרכה לנופשו. בנוסף לכך, הם בדרך כלל יוצרים קשר ישיר עם מנהל הנופשו. כשני שלישים מן ההורים טענו שתהליך קבלת האישור להשתמש בנופשו בפעם הראשונה היה פשוט, וכשלושה רבעים מן ההורים טענו שתהליך הפנייה לנופשו היה פשוט. אלה שטענו כי אחד מן התהליכים (קבלת אישור או פנייה לנופשו) היה מסובך ייחסו זאת לסרבול הכרוך בקבלת אישורים מרופאים, מילוי טפסים, זמן ההמתנה לקבל אישור, מציאת נופשו מתאים לבן, ועוד.

בהתייחס לנופשו האחרון בו שהה בנם, נשאלו ההורים האם לפני הפעם הראשונה שבנם נכנס לנופשו זה הם קיבלו מידע עליו ובאיזו צורה. כמעט כל ההורים (92%) קיבלו מידע על הנופשו. יותר משלושה רבעים (82%) מההורים קיבלו מידע בעל פה, כמחציתם ביקרו בנופשו, וכרבע קיבלו מידע בכתב (ראה לוח 27).

לוח 27: סוג המידע שקיבלו ההורים והנופשים לפני הכניסה הראשונה של הנופש לנופשו (באחוזים)

סוג המידע שקיבלו על הנופשו*	אחוז ההורים/הנופשים
ההורים**	
מידע בעל פה	82
ביקור	55
מידע בכתב	52
ההורים לא קיבלו מידע בכלל	8
הנופשים**	
שיחה עם ההורים	51
ביקור בנופשו	47
הנופש לא קיבל מידע בכלל	33

* מתייחס לנופשו האחרון בו שהה הנופש.

** השיעורים אינם מסתכמים ל-100% שכן ניתן היה לקבל יותר מסוג אחד של מידע על הנופש.

מאלה שקיבלו מידע, כמעט כולם (95%) קיבלו מידע זה מעובדת סוציאלית ברשות המקומית או מצוות הנופש, וכמעט כולם (92%) אמרו שהמידע שקיבלו סיפק אותם.

בדקנו גם מה ידעו הנופשים עצמם על הנופשון, בהתייחס לנופשון האחרון בו שהו. על פי ההורים, כמחצית הנופשים ביקרו את הנופשון לפני שנכנסו אליו בפעם הראשונה וכמחצית ההורים שוחחו עם בניהם ונתנו להם מידע על הנופשון. שליש מהנופשים לא קיבלו מידע בכלל (ראה לוח 27). כמעט בכל המקרים האלה, ההורה טען שהבן לא מסוגל להבין את רעיון הנופשון ולכן לא שוחחו אתו על הנושא.

5.3 זמינות שירות הנופשון

בחלק זה בדקנו את זמינות שירות הנופשון להורים. הנושאים שנבחנו כוללים פיזור הנופשונים בארץ, מספר נופשים מקסימלי, זמני הפעילות, מחסור במיטות, צורך בהרחבת הנופשון, והפצת מידע על הנופשונים. כל אלה משפיעים על יכולת ההורים לנצל בצורה מרבית את שירות הנופשון. מכיוון שלהורים מיקום הנופשון הוא אולי מאפיין הזמינות החשוב ביותר, משום שרובם מעוניינים שבנם יהיה בנופשון הממוקם קרוב לבית, ניתחנו נושאים אלה לא רק במישור הכלל-ארצי אלא גם לפי אזורים בארץ.

למעט בדרום, יש פיזור פחות או יותר שווה של נופשונים בארץ (ראה לוח 28): יש שלושה נופשונים באזור ירושלים, שישה באזור חיפה והצפון, ושישה באזור תל אביב והמרכז. לעומת זאת, באזור הדרום יש נופשון אחד בלבד באשקלון; אין נופשונים באזור הנגב.

לוח 28: נופשונים לפי סוג הנופשון ומיקומו (מס' נופשונים)

אזור	סה"כ	סוג נופשון	
		עצמאי	במרכז יום
סה"כ	16	4	5
ירושלים	3	2	1
חיפה והצפון	6	0	2
תל אביב והמרכז	6	2	2
הדרום	1	0	0
במעון			7

יש הבדלים בסוגי הנופשונים בכל אזור. למעט אזור תל אביב והמרכז, בו יש נופשונים מכל הסוגים, בירושלים אין נופשונים במעונות, ואילו בחיפה והצפון, אין נופשונים עצמאיים כלל. בדרום, הנופשון היחיד ממוקם בתוך מעון.

בעיקרון, הנופשונים מסוגלים לקלוט בין 6 ל-30 נופשים ללילה; רובם (עשרה נופשונים) מסוגלים לקלוט בין 10 ל-19 נופשים, 3 מסוגלים לקלוט 20-30 נופשים ושלושת הנותרים יכולים לקלוט 6-9 נופשים בלבד. חלק מן הנופשונים יכולים לקלוט עוד כמה נופשים (עד חמישה) במידת הצורך. בסך הכל, בנופשונים בהם קיימו ראינות, יש מקום ל-220 נופשים ללילה.⁷

כפי שניתן לראות בלוח 29, מספר הנופשים המקסימלי בירושלים, בצפון ובמרכז הוא פחות או יותר שווה; לעומת זאת, בדרום המספר נמוך בהרבה.

⁷ מספר הנופשים המרבי איננו זהה למספר המיטות הואיל ורוב הנופשונים מוגבלים במספר הנופשונים שמותר להם לקבל ללילה.

לוח 29: מספר נופשים מרבי ללילה, לפי ימים בשבוע ולפי אזור

אזור בארץ					סה"כ	ימים בשבוע
הדרום	ת"א והמרכז	חיפה והצפון	ירושלים	סה"כ		
6	20	46	64	136	אמצע השבוע	
6	72	78	64	220	סופי שבוע	

כמחצית מן המנהלים טענו שלפעמים יש מחסור במיטות בנופשון. המחסור מורגש בעיקר בסוף אוגוסט, כאשר רוב התוכניות לאנשים עם פיגור (בתי ספר לחינוך מיוחד ומסגרות עבודה) אינן פועלות לרגל חופשת הקיץ. מספר מנהלים טענו שלפעמים יש מחסור גם בשבתות ו/או בחגים. כמעט כל מנהלי הנופשונים שבמעונות (חמישה מתוך שבעה) טענו שיש תקופות של מחסור במיטות. טענה זו הייתה פחות שכיחה בסוגי הנופשונים האחרים (רק שני מנהלים בכל סוג נופשון). מכיוון שלרשות הנופשונים במעונות עומד מספר מיטות גדול יחסית, תשובה זאת הייתה בלתי צפויה. ייתכן שההסבר לכך הוא שהמעונות מקצים מספר מוגבל של מקומות לשימוש זמני של נופשים.

בדיקה של מחסור במיטות לפי אזור בארץ מראה שלמרות שיש פחות מקומות לנופשים בתל אביב, המנהלים באזור זה אינם מדווחים על מחסור במיטות. יתכן שאחת הסיבות לכך היא שחלק מתושבי אזור המרכז שולחים את בניהם לנופשונים בירושלים או בצפון.

הנופשונים נבדלים זה מזה גם בזמני הפעילות. כשני שלישים מן הנופשונים פתוחים כל יום (במידה שיש ביקוש). היתר פועלים רק בסופי שבוע (ולא תמיד כל סוף שבוע); חלקם פועלים גם בחופשות לימודים (חגים וחופשת הקיץ). בדיקה לעומק מראה שהנופשונים הממוקמים במעונות פתוחים כל יום. הנופשונים הממוקמים במרכזי יום, למעט אחד, פתוחים רק בסופי שבוע ו/או בחופשות לימודים, כאשר המקום איננו משמש כנופשון בלבד. הנופשונים העצמאיים חלוקים. בדרך כלל, הגדולים פתוחים כל יום, והקטנים פתוחים רק בסופי שבוע וחופשות לימודים, כאשר הביקוש מצדיק את פתיחתם.

בבדיקה של ימי פעילות הנופשונים לפי אזור, ניתן לראות (לוח 30) כי בירושלים, כל הנופשונים פתוחים בכל ימות השבוע. לעומת זאת, באזור תל אביב, רוב הנופשונים פתוחים רק בסופי שבוע.

לוח 30: נופשונים לפי זמני פעילות הנופשון ולפי אזור

אזור בארץ					סה"כ	ימים בשבוע
הדרום	ת"א והמרכז	חיפה והצפון	ירושלים	סה"כ		
1	2	4	3	10	באמצע השבוע	
1	6	6	3	16	סופי שבוע	

כמחצית מן המנהלים טענו שיש להרחיב את שירות הנופשון (ראה לוח 31). שישה טענו שיש צורך ביותר מיטות, לפחות בתקופות מסוימות; ושלושה טענו שיש צורך ביותר ימי נופשון - זאת בנופשונים שאינם פתוחים כל יום. בשאלה זו, כמעט כל מנהלי הנופשונים שבמעונות טענו שאין להרחיב את הנופשון, בעוד שכמעט כל מנהלי הנופשונים שהם עצמאיים או בתוך מרכזי יום טענו שיש להרחיב את הנופשון. מעניין שכמעט ואין קשר בין הערכת המנהלים על מחסור במיטות בנופשון לבין הערכתם שיש צורך להרחיב את שירות הנופשון.

כשבדקים את עמדת המנהלים בנושא הצורך בהרחבת הנופשוּן לפי אזור בארץ (ראה לוח 31), יש ממצאים דומים לאלה שבשאלה הקודמת: דווקא בירושלים, שבה יש יחסית הרבה מיטות גם באמצע השבוע, כל המנהלים טוענים שיש צורך בהרחבת הנופשוּן, בעוד שבצפון ובמרכז, בהם יש פחות מיטות באמצע השבוע, רק מחציתם טוענים שיש צורך בהרחבה. בדרום, מנהל הנופשוּן היחיד, שבו יש שישה מקומות בלבד, טוען שאין צורך בהרחבתו.

לוח 31: הצורך בהרחבת הנופשוּן, לפי סוג ההרחבה ולפי אזור (במספרים מוחלטים)

אזור בארץ						סה"כ ** (N=16)	הרחבה דרושה*
הדרום (N=1)	ת"א והמרכז (N=6)	חיפה והצפון (N=6)	ירושלים (N=3)	אזור בארץ			
0	1	3	2	6	יותר מיטות		
0	1	1	1	3	יותר ימים		
0	1	0	1	2	אחר		
1	3	3	0	7	אין צורך להרחיב		

* על פי דיווח המנהלים.

** המספרים לא מסתכמים למספר הנופשוּנים הואיל וניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.

אם נבדוק את מספר הנופשים המרבי לפי ימי פעילות הנופשוּן (ראה לוח 29), נראה כי בירושלים המספר המרבי של נופשים באמצע השבוע הוא 64, יותר מכל אזור אחר, ובעיקר, פי שלושה ממספר הנופשים באזור תל אביב והמרכז.

בנוסף להערכת חלק מן המנהלים על הצורך להרחיב את שירות הנופשוּן, הנושא עלה כששאלנו אם יש דרישות נוספות של ההורים בקשר לנופשוּנים. כשליש מן המנהלים טענו שההורים רוצים יותר ימי נופשוּן או יותר נופשוּנים. בעיקר טענו זאת מנהלים של נופשוּנים עצמאיים ונופשוּנים במרכזי יום. (בפרק 6 יוצגו עמדות ההורים עצמם בנושא זה.)

זמינות שירות הנופשוּן קשורה גם לידע עליו. כאן נתמקד בנקודת מבטם של המנהלים, ובהמשך נדון בנושא זה מנקודת מבטם של ההורים. תשעה מבין 16 המנהלים חשבו שהנופשוּן מספיק מוכר בקרב אנשי מקצוע (ראה לוח 32). כל מנהלי הנופשוּנים העצמאיים טענו שאנשי המקצוע מכירים את הנופשוּן שלהם. עם זאת, בולט העדר המידע של אנשי המקצוע על נופשוּנים הממוקמים במרכזי יום - רק מנהל אחד מבין מנהלי נופשוּנים שבמרכזי יום חשב שהנופשוּן שלו מוכר להם.

לוח 32: מידע על הנופשוּנים בקרב אנשי מקצוע, לפי סוג נופשוּן, על פי דיווח המנהלים (במספרים מוחלטים)

סוג נופשוּן				סה"כ (N=16)	סוג ידע
במעון (N=7)	במרכז יום (N=5)	עצמאי (N=4)			
4	1	4	9	מספיק מוכר בקרב אנשי מקצוע	
1	2	2	5	מספיק מוכר בקרב משתמשים פוטנציאליים	
3	3	2	8	אין בעיה של הפצת מידע	

לעומת המצב בקרב אנשי מקצוע, רק חמישה מן המנהלים חשבו ששירות הנופשון מספיק מוכר בקרב משתמשים פוטנציאליים (ראה לוח 32). הבעיה חמורה במיוחד בנופשונים במעונות - רק אחד ממנהלי הנופשונים במעונות חשב שהנופשון שלו מספיק מוכר למשתמשים פוטנציאליים.

אחת הדרכים לכך שאנשי מקצוע ומשתמשים פוטנציאליים ילמדו על הנופשונים היא הפצת מידע על ידי צוות הנופשונים. שמונה מנהלים טענו שאין בעיה או שיש הפצת מידע, לעומת שבעה שטענו שיש בעיה, שלא מפיצים מידע, או שלא מפיצים מספיק מידע.

5.4 השהייה בנופשון

מספר לילות זכאות לנופשון

כפי שהוזכר במבוא, אישור הזכאות הבסיסית לשימוש בנופשון הוא ל-14 לילות; במידה שניתנת הארכת אישור הזכאות, ההארכה היא בכפולות של 14 לילות. לכן, יש טווח רחב של מספר לילות זכאות לשנה. אם נבדוק את הנופשים במדגם אשר השתמשו בנופשון בשנת 1999 (השנה בה נערך המחקר), מסתבר כי בשנה זו יותר ממחצית ההורים אמרו שבנם הנופש קיבל את אישור הזכאות הבסיסית של 14 לילות נופשון, והיתר אמרו שהבן קיבל זכאות ליותר מ-14 לילות נופשון, כולל נופש אחד אשר קיבל את הזכאות המרבית של 56 לילות (ראה לוח 33). יותר מחמישית מההורים לא ידעו לכמה לילות בנם היה זכאי להשתמש בנופשון ב-1999; יש להניח שבמקרים אלה הזכאות הייתה ל-14 יום (כי על ההורים לבקש הארכה אם רוצים יותר ימים), מכאן שכשלושה רבעים מנופשי 1999 קיבלו 14 לילות זכאות.

לוח 33: נופשי 1999 במדגם, לפי לילות זכאות לנופשון ב-1999 (באחוזים)

מס' לילות	נופשי 1999
סה"כ	100
14	58
28	8
42	11
56	1
לא ידוע	22

רוב ההורים לא ביקשו להאריך את תקופת הזכאות מעבר ל-14 יום (ראה לוח 34), אך כשליש אכן ביקשו הארכה במשך שנת 1999. לכשני שלישים מהמבקשים (כרבע מכל נופשי 1999) אושרה הארכה. שיעור זה מתאים לשיעור הנופשים שקבלו יותר מ-14 לילות זכאות.

לוח 34: הורים שביקשו הארכת זכאות לנופשון בשנת 1999 (באחוזים)

בקשה	נופשי 1999
סה"כ	100
לא ביקש הארכה	66
ביקש הארכה ולא קיבל	11
ביקש הארכה וקיבל	23

אורך השהייה בנופסון על פי דיווח המנהלים

על פי דיווח המנהלים (ראה לוח 35), כמעט שני שלישים מהנופשים נשאו בנופסונים לשהייה של לילה או סוף שבוע בלבד, כחמישית למספר שהיות קצרות עד בינוניות (בדרך כלל משלושה ועד ששה לילות), וכחמישית לשהייה אחת ארוכה (לפחות שבוע, לפעמים שבועיים או אפילו יותר). גם בנושא זה יש הבדלים גדולים לפי סוג נופסון. בנופסונים שבמעונות, רק מעט מהנופשים נשאו לשהיות של לילה או סוף שבוע בלבד; לעומת זאת, בנופסונים העצמאיים, רוב גדול של הנופשים נשאו לשהיות באורך זה, ובנופסונים הממוקמים במרכזי יום, כל הנופשים נשאו לשהיות קצרות מעין אלו.

לוח 35: נופשים לפי דפוסי השהייה בנופסון ולפי סוג נופסון (באחוזים)

סוג נופסון		עצמאי	סה"כ	דפוס השהייה* סה"כ
במעון	במרכז יום			
100	100	100	100	
7	100	82	61	שהיות של 1-2 לילות בלבד
41	0	15	19	כמה שהיות קצרות
52	0	3	20	שהייה אחת ארוכה

* על פי דיווח המנהלים.

שאלנו את המנהלים גם על מספר הלילות שהנופשים שהו בנופסון במשך השנה האחרונה (ראה לוח 36). נמצא כי כמעט שני שלישים (60%) מהנופשים שהו בנופסון פחות מ-14 לילות בשנה, חמישית שהו בדיוק 14 לילות, ושיעורים קטנים שהו יותר מ-14 לילות. ברוב הנופסונים שבמרכזי יום (77%) ובמעונות (65%), שהו פחות מ-14 לילות; בעוד שבנופסונים העצמאיים, רק כ-20% מהנופשים שהו פחות מ-14 לילות. אחת הסיבות להבדל זה היא שרוב הנופסונים שבמרכזי יום, כפי שכבר הוזכר, פתוחים לנופשים בעיקר בסופי שבוע.

לוח 36: נופשים לפי מספר לילות ששהו בנופסון בשנה האחרונה ולפי סוג נופסון (באחוזים)

סוג נופסון		עצמאי	סה"כ	מס' לילות* סה"כ
במעון	במרכז יום			
100	100	100	100	
64	77	22	60	0-13
19	15	36	21	14
11	4	40	15	15-28
6	4	2	4	29+

* על פי דיווח המנהלים.

אורך השהייה בנופסון על פי דיווח ההורים

כמדד נוסף לאורך השהייה בנופסון, נשאלו ההורים על מספר הלילות שבנם היה בנופסון בשהייתו האחרונה. מתשובותיהם נמצא כי קיים טווח רחב באורך השהייה - מלילה אחד עד 30 לילות⁸ (ראה לוח

⁸ היו ילדים שלא נשאו ללון בכלל, אלא שהו בנופסון בערבים בלבד, כנראה בגלל רצונם של ההורים; כללנו אותם לפי מספר הערבים הרצופים שהיו בנופסון בשהייה האחרונה.

37), אך בעיקר נפוץ השימוש בנופשון ללילה אחד או שני לילות בלבד (34%) או ארבעה עשר לילות⁹ (16%), שזו כל תקופת הזכאות לרוב ההורים. לא ברור למה ההורים מדווחים על שהיות ארוכות יותר מאשר המנהלים, אך יש לציין ששאלת המנהלים התייחסה לדפוסים שכיחים של שהייה בנופשון ושאלת ההורים התייחסה לשהייה האחרונה של בנם הנופש בנופשון ספציפי.

לוח 37: נופשים, לפי מספר לילות בנופשון בשהייה האחרונה ולפי סוג נופשון (באחוזים)

מס' לילות	סה"כ באחוזים	סוג נופשון		
		עצמאי	במרכז יום	במעון
		100	100	100
1-2	34	50	60	7
3-6	25	34	12	24
7-13	18	5	28	26
*14-15	16	9	0	32
16-30	7	2	0	11

* ראה הערה 9 לטקסט.

נמצאו הבדלים גדולים באורך השהייה האחרונה, לפי סוג נופשון. בנופשוני שבמרכזי יום, כמעט שני שלישים מהנופשים שהו רק לילה אחד או שני לילות, וכולם שהו פחות משבועיים. בנופשוני עצמאיים, כמחצית שהו לילה אחד, והרוב הגדול נשאר פחות משבועיים. בנופשוני שבמעונות, כמעט אף נפש לא נשאר לילה אחד או שני לילות בלבד, וקרוב למחצית הנופשים נשאר יותר משבועיים. ממצאים אלה באורך השהייה האחרונה בנופשון, דומים לדיווח המנהלים על דפוסים שהייה בנופשוני.

בנוסף לשהייה האחרונה בנופשון, רצינו לבדוק את דפוס השימוש בנופשון במשך שנה שלמה. לשם כך שאלנו את ההורים על השימוש בנופשון בשנת 1999. רוב גדול (86%) של הנופשים במדגם היו בנופשון לפחות פעם אחת ב-1999; קבוצה גדולה (34%) הייתה לאחרונה בנופשון באוגוסט של שנה זו, החודש שבו יש הדרישה הגבוהה ביותר לשימוש בנופשוני. כפי שניתן לראות בלוח 38, טווח הלילות שנופשי 1999 השתמשו בנופשון בשנה זו הוא רחב, מלילה אחד ועד 45 לילות, והאורך הנפוץ ביותר היה בין 7 ל-15 לילות (57% מהנופשים של 1999). יש לציין שההורים דיווחו על שהיות יותר ארוכות מאשר המנהלים, למרות שהפרש איננו גדול במיוחד. לא ברור מה הסיבה להבדל זה ואיזה שיעור יותר מדויק.

⁹ כללנו 15 לילות ביחד עם 14 (ו-30 ביחד עם 28) בדיווח על ממצאי ההורים (אך לא בדיווח על ממצאי המנהלים) משום שעובדי משרד העבודה והרווחה - וגם חלק מן ההורים - מתייחסים לא ללילות אלא לימים. אם כן, הזכאות הבסיסית היא 14 לילות או 15 ימים; שתי תקופות זכאות הן 28 לילות או 30 (כפול 2) ימים.

לוח 38: נופשי 1999 במדגם, לפי סך כל מספר לילות שהייה ב-1999 (באחוזים)

מספר לילות	סה"כ נופשי במדגם 1999	סוג נופשון	
		עצמאי	במרכז יום
סה"כ באחוזים	100	100	100
1-6	16	31	5
7-13	34	22	80
*15, 14	23	13	10
*16-30	18	19	0
31-45	9	16	5

* ראה הערה 9 לטקסט.

מספר ממוצע של נופשים ללילה בנופשונים

מספר הנופשים הממוצע ללילה בסופי שבוע, חגים וחופשות לימודים נע בין 0 ל-17, כאשר ברוב הנופשונים, הוא עד 8 נופשים (ראה לוח 39). באמצע השבוע, המספר הממוצע של נופשים ללילה נע בין 0 ל-4.

לוח 39: מספר ממוצע של נופשים ללילה בסופי שבוע (במספרים מוחלטים)

מס' נופשונים	מס' נופשים ממוצע ללילה
סה"כ	15
0	2
1-4	7
5-8	3
9-17	3

מספר נופשים ומספר לינות בשנה האחרונה

בנוסף לבדיקת מספר הנופשים כל לילה, מעניין לבדוק כמה נופשים סך הכל משתמשים בנופשון במשך שנה, וכמה לינות יש בסך הכל בנופשון במשך אותה תקופה. לפי דיווח המנהלים, בשנת 1998 מספר הנופשים נע בין 12 ל-178 בנופשון (ראה לוח 40), כשהחציון הוא בסביבות 40 נופשים לשנה בנופשון.

לוח 40: סך כל מספר הנופשים ומספר הלינות בנופשון בשנת 1998 לפי סוג נופשון (במספרים מוחלטים)

מס' נופשים	סה"כ	סוג נופשון	
		עצמאי	במרכז יום
סה"כ	15	4	5
12-20	5	2	1
21-50	7	0	4
51+	3	2	0
מס' לינות	14	3	5
עד 200	5	1	2
201-700	7	1	3
701+	2	1	0

סך כל מספר הלינות בנופשוון בשנת 1998 נע בין 34 ל-2,093 לנופשוון, כשהחציון הוא קצת מעל 400 לינות בשנה בנופשוון. במרכזי היום, לא היו נופשוניים עם הרבה מאד נופשים או עם הרבה לינות בשנה. ממצא זה משקף כנראה את העובדה שהנופשוניים במרכזי יום פתוחים לרוב רק בסופי שבוע ובחופשות לימודים.

5.5 תדירות השימוש בנופשוון

מלבד משך השימוש בנופשוון, רצינו לדעות קצת על תדירות השימוש בשנה. לכן בדקנו האם יש לנופש סידור קבוע לשימוש בנופשוון וכן, אם היה בנופשוון יותר מפעם אחת, ואם שהה ביותר מנופשוון אחד ומדוע.

סידור קבוע של שהייה בנופשוון

רבע מההורים דיווחו על סידור קבוע עם נופשוון מסויים. כמחצית מהנופשים הללו נשארים בנופשוון זה פעם בחודש (כולל לילה באמצע השבוע, סוף שבוע של לילה או שני לילות); היתר נשארים שם בתדירויות יותר גבוהות, בדרך כלל פעם בשבוע או פעם בשבועיים (ראה לוח 41).

לוח 41: נופשים, לפי סוג הסידור בנופשוון (באחוזים)

נופשים במדגם	סוג סידור
100	סה"כ
77	אין סידור קבוע
2	פעם בשבוע
7	פעם בשבועיים
12	פעם בחודש
2	אחר

לגבי אלה שיש להם סידור קבוע בנופשוון, נמצאו הבדלים לפי סוג הנופשוון. ליותר משני שלישים של הנופשים במרכזי היום, ולרבע מהנופשים בנופשוונים עצמאיים יש סידור קבוע בנופשוון (ראה לוח 42). בנופשוונים שבמעונות לא נמצא סידור כזה. כדאי לזכור שהנופשים בנופשוונים שבמרכזי יום הם על פי רוב משתמשים קבועים של מרכז היום, ונראה שמרכז היום נוהג לסדר עבורם שהיות לילה (כלומר, נופשוון) באופן קבוע, כדי לתת נופש להורים.

לוח 42: נופשים עם סידור קבוע בנופשוון, לפי סוג נופשוון (באחוזים מתוך התא)

אחוז נופשים עם סידור קבוע	סוג נופשוון
23	כל הנופשוונים
18	עצמאי
74	במרכז יום
0	במעון

שימוש חוזר בנופשוון

כדי ללמוד עוד על תדירות השימוש בנופשוון, שאלנו האם הנופש היה בנופשוון יותר מפעם אחת והאם היה ביותר מנופשוון אחד (ראה לוח 43). קצת יותר מרבע מהנופשים שהו בנופשוון רק פעם אחת, כמחציתם

שהו יותר מפעם אחת באותו נופשון. כחמישית שהו ביותר מנופשון אחד. היו הבדלים גדולים בנושא זה לפי סוג נופשון. בנופשונים עצמאיים, כמעט כל הנופשים (91%) שהו רק בנופשון אחד, ממצא מרשים, במיוחד לאור העובדה שהנופשונים העצמאיים הם הוותיקים יותר. בנופשונים שבמרכזי יום, היו מעט מאד נופשים ששהו רק פעם אחת, ממצא הקשור לעובדה שלשלושה רבעים מהנופשים האלה יש סידור קבוע להישאר בנופשון. בנופשונים שבמעונות, כמעט ממחצית הנופשים (43%) שהו רק פעם אחת, ורק רבע היו יותר מפעם אחת באותו נופשון, שיעור שעשוי לרמז על חוסר שביעות רצון מהנופשונים במעונות.

לוח 43: שימוש חוזר בנופשון, לפי סוג נופשון (באחוזים)

סוג נופשון		עצמאי	סה"כ	סוג השימוש בנופשון
במעון	במרכז יום			
100	100	100	100	סה"כ
42	11	25	29	שהייה אחת בנופשון
28	67	66	50	מספר שהיות באותו נופשון
30	22	9	21	מספר נופשונים

החלפת נופשון

על פי דיווח ההורים, כחמישית מהנופשים היו בנופשון אחר לפני האחרון; רובם החליפו נופשון כיוון שהנופשון הקודם לא היה זמין הפעם, ורק בודדים אמרו שהסיבה היא שהם או הנופש לא אהבו את הנופשון הקודם (ראה לוח 44).

לוח 44: סיבות להחלפת נופשון (באחוזים)

סיבות	שיעור הנופשים
סה"כ	100
לא החליפו נופשון	79
הנופשון הקודם לא היה זמין	12
ההורה או הנופש לא אהב את הנופשון הקודם	3
סיבות אחרות/לא ידוע	6

6. הערכת ההורים את שירות הנופשון והשפעתו

בפרק זה נדון בהערכות ההורים לגבי היבטים של הנופשונים שהוזכרו בפרקים הקודמים. כמו כן נדון בהשפעות הנופשון על הנופש ועל משפחתו. מכיוון שציפינו להבדלים בין קבוצות שונות של נופשים, נעשה ניתוח לפי גיל הנופש, לפי רמת הפיגור שלו ולפי תדירות שימוש בנופשונים.¹⁰ בלוח 45 מוצגות התפלגות הנופשים לפי משתנים אלה.

¹⁰ מכיוון שמספר הנופשים ששהו במספר נופשונים היה קטן (ראה לוח 43), הוחלט להוסיף אותם למשתמשים מספר פעמים בנופשון אחד.

לוח 45: מדגם הנופשים לפי סוג הנופשון, רמת הפיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (במספרים מוחלטים)

מספר נופשים במדגם	סה"כ
127	
	סוג נופשון*
45	עצמאי
29	במרכז יום
48	במעון
	רמת פיגור*
46	קל או בינוני
57	קשה או עמוק
	גיל הנופש
35	0-10
57	11-20
35	21+
	תדירות השימוש*
35	שהייה אחת
86	מספר שהיות

* בשאלות אלו היו תשובות חסרות ולכן המספרים אינם מסתכמים ל-127.

הניתוח בפרק זה מבוסס על המידע שנאסף מן ההורים. כפי שכבר צוין, המדגם לא היה מקרי. לכן, נעשתה בדיקה לגבי מספר משתנים שעליהם התקבל מידע מהמנהלים, על מנת לבחון באיזו מידה המדגם מייצג את כלל הנופשים והוריהם. הבדיקה התבססה על השוואה בין מדגם הנופשים לבין אומדני המנהלים לגבי חמישה משתנים - סוג הנופשון, גיל הנופש, לאום, אזור מגורים ורמת הפיגור (ראה לוח 46). בשלושה משתנים - סוג נופשון, לאום, ואזור מגורים - כמעט שלא נמצא הבדלים. בשני משתנים, נתגלו הבדלים מסוימים: המדגם כלל יותר הורים של נופשים בני 0-10 (28% מול 21%) ופחות הורים של נופשים בני 11-20 (45% מול 55%) מאשר אומדן המנהלים. כמו כן, המדגם כלל פחות הורים של נופשים עם פיגור קל (9% מול 20%) ויותר הורים של נופשים עם פיגור קשה (34% מול 24%) מאשר אומדן המנהלים. אולם, הבדלים אלה אינם גדולים במיוחד. לאור זאת, נראה כי ניתן להסיק מסקנות על סמך מדגם זה למרות היותו לא לגמרי מייצג.

לוח 46: התפלגות אומדן המנהלים ומדגם הנופשים, לפי סוג נופשון, גיל הנופש, לאום, אזור מגורים ורמת פיגור (באחוזים)

משתנה	אומדן המנהלים	מדגם הנופשים
סה"כ	100	100
סוג נופשון		
עצמאי	41	37
במרכז יום	24	24
במעון	35	39
גיל הנופש		
0-10	21	28
11-20	55	45
21+	24	27
לאום		
יהודי	76	69
ערבי	24	31
אזור מגורים		
ירושלים	31	28
חיפה והצפון	35	28
תל אביב והמרכז	26	30
הדרום	8	14
רמת פיגור*		
קל	20	9
בינוני	34	36
קשה	24	34
עמוק	22	21

* בקרב אלה שידעו לענות על השאלה.

6.1 הערכת היבטים שונים של שירות הנופשון

הערכת הקשר עם אנשי הצוות בנופשון

שלושה רבעים מההורים אמרו שהיה להם קשר עם אנשי הצוות בנופשון (ראה לוח 47). כמחצית מכלל ההורים היו בקשר עם המנהל, כרבע עם מדריך, וכרבע עם מטפל ישיר של הנופש.

לוח 47: קשר של ההורים עם אנשי הצוות בנופשון (באחוזים)

אחוז ההורים הנמצאים בקשר עם איש צוות*	אנשי צוות
47	המנהל
28	מדריך
25	מטפל ישיר
14	רכז הנופשון
6	אב/אם בית
26	לא היה קשר בכלל

* המספרים אינם מסתכמים ל-100% מכיוון שניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.

בסך הכל, רוב ההורים היו מרוצים (כמחציתם מרוצים מאד) מהקשר שיצרו עם אנשי הצוות המקצועי (ראה לוח 48). עם זאת, נמצאו הבדלים מובהקים במידת שביעות הרצון מקשר זה לפי סוג נופשון, רמת הפיגור של הנופש, גיל הנופש, ותדירות השימוש בנופשון.

לוח 48: שביעות רצונם של ההורים מן הקשר עם אנשי הצוות המקצועי בנופשון לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

רמת שביעות רצון				
לא כל-כך מרוצה, לא מרוצה בכלל	מרוצה	מרוצה מאד	סה"כ	
2	43	55	100	כל ההורים
				סוג נופשון*
0	39	61	100	עצמאי
0	23	77	100	במרכז יום
6	57	37	100	במעון
				רמת פיגור*
0	39	61	100	קל או בינוני
5	61	34	100	קשה או עמוק
				גיל הנופש*
4	58	38	100	0-10
2	33	65	100	11-20
0	48	52	100	21+
				תדירות השימוש*
0	65	35	100	שהייה אחת
3	35	62	100	מספר שהיות

* $p < .05$.

הממצא הבולט הינו שיעור ההורים המרוצים מאד היה גבוה יותר בקרב הורים לנופשים בנופשונים שבמרכזי היום (77%) ובנופשונים העצמאיים (61%) מאשר בקרב הורים לנופשים בנופשונים שבמעונות (37%). שיעור ההורים המרוצים מאד היה גבוה יותר בקרב הורים לנופשים עם פיגור קל או בינוני (67%) מאשר בקרב הורים לנופשים עם פיגור קשה או עמוק (34%). שיעור ההורים המרוצים מאד לנופשים בני 11-20 היה הגבוה ביותר (65%), ושיעור ההורים המרוצים מאד של נופשים מתחת לגיל 11 היה הנמוך ביותר (38%). לבסוף, שיעור ההורים המרוצים מאד היה גבוה ביותר בקרב נופשים ששהו מספר פעמים בנופשון (62%) מאשר בקרב נופשים ששהו בנופשון רק פעם (35%).

הערכת היחס האישי של אנשי הצוות

גם בשאלה זו, כמו בשאלה על שביעות רצון מהקשר עם אנשי הצוות, כמעט כל ההורים טענו שיחס הצוות היה טוב, וכמחציתם דיווחו שהיה טוב מאד (ראה לוח 49). בנוסף, גם כאן הקשר בין מידת שביעות הרצון לבין סוג הנופשון, רמת הפיגור, ותדירות השימוש היה משמעותי: רוב ההורים של נופשים בנופשונים שבמרכזי היום, יותר ממחצית ההורים בנופשונים העצמאיים, ורק רבע מההורים של נופשים

בנופשוניים שבמעונות חשבו שהיחס האישי של הצוות היה טוב מאד. כחמישית מההורים של הנופשים בנופשוניים שבמעונות חשבו שיחס זה לא היה כל-כך טוב או לא היה טוב בכלל. שיעור ההורים לנופשים עם פיגור קל או בינוני שהיו מרוצים מאד (70%) גבוה משיעור ההורים לנופשים עם פיגור קשה או עמוק שהיו מרוצים מאד (32%). שיעור ההורים של נופשים ששהו מספר פעמים בנופשוניים שהיו מרוצים מאד (63%) גבוה מהשיעור המקובל של הורי נופשים ששהו רק פעם בנופשוניים (35%). לא היו הבדלים משמעותיים לפי גיל הנופש.

לוח 49: הערכת ההורים את היחס האישי של הצוות, לפי סוג נופשוניים, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

הערכה				סה"כ	
לא כל-כך טוב, לא טוב	טוב	טוב מאד	סה"כ		
8	37	55	100	כל ההורים	
סוג נופשוניים*					
9	34	56	100	עצמאי	
0	4	96	100	במרכז יום	
18	55	27	100	במעון	
רמת פיגור*					
4	26	70	100	קל או בינוני	
9	59	32	100	קשה או עמוק	
גיל הנופש*					
7	43	50	100	0-10	
8	31	61	100	11-20	
10	41	49	100	21+	
תדירות השימוש*					
10	55	35	100	שהייה אחת	
7	30	63	100	מספר שהיות	

* p<.05.

הערכת הטיפול בנופשוניים

כפי שניתן לראות בלוח 50, גם בשאלה זו, כמעט כל ההורים אמרו שהטיפול בנופשוניים היה לפחות טוב: יותר ממחצית ההורים אמרו שהטיפול היה טוב מאד וכשליש אמרו שהטיפול היה טוב.

לוח 50: הערכת ההורים את הטיפול בנופשו לפי סוג נופשו, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

הערכה				
לא כל-כך טוב, לא טוב	טוב	טוב מאוד	סה"כ	
10	33	57	100	כל ההורים
				סוג נופשו*
10	34	56	100	עצמאי
0	4	96	100	במרכז יום
15	48	37	100	במעון
				רמת פיגור*
4	17	79	100	קל או בינוני
15	55	30	100	קשה או עמוק
				גיל הנופש*
14	41	45	100	0-10
6	23	71	100	11-20
13	42	45	100	21+
				תדירות השימוש*
13	48	39	100	שהייה אחת
9	27	64	100	מספר שהיות

* p<.05

שיעור גבוה יותר של הורים שבניהם שהו במרכזי יום חשבו שהטיפול טוב מאד (96%) לעומת השיעור בקרב אלה שבניהם שהו בנופשו עצמאי (56%) או במעון (37%). שיעור גבוה יותר של הורים של בנים עם פיגור קל או בינוני (79%) חשבו שהטיפול טוב מאד לעומת השיעור בקרב הורים של בנים עם פיגור קשה או עמוק (30%). כמו כן, שיעור גבוה יותר של הורים לילדים בגילאי 11-20 (71%) חשבו שהטיפול טוב מאד לעומת השיעור בקרב הורים לילדים קטנים (45%) או לבנים מבוגרים (45%). שיעור גבוה יותר של הורים לנופשים ששהו מספר פעמים בנופשו (65%) חשבו שהטיפול טוב מאד לעומת הורים לנופשים ששהו רק פעם אחת בנופשו (39%).

הערכת הפעילויות בנופשו

נושא נוסף הקשור להערכת הנופשוניים הוא באיזו מידה ההורים מרוצים מהפעילויות בנופשו (שכללו חוגים שונים, ספורט, ולפעמים טיולים). גם בנושא זה, כמעט כל ההורים מרוצים או מרוצים מאד (ראה לוח 51). התוצאות לפי סוג נופשו, רמת פיגור, גיל, ותדירות השימוש היו דומות לממצאים שהתקבלו לגבי השאלות הקודמות. כך, נמצאו הבדלים גדולים לפי סוג נופשו: רוב גדול (78%) של הורי נופשים בנופשוניים שבמרכזי יום נתנו הערכות חיוביות מאד, לעומת 36% מהורי נופשים בנופשוניים עצמאיים ו-19% בלבד מהורי נופשים בנופשוניים במעונות. הבדלים גדולים נמצאו גם לפי רמת הפיגור של הנופש: יותר הורים של נופשים עם פיגור קל או בינוני (58%) נתנו הערכות חיוביות מאשר הורים של נופשים עם פיגור קשה או עמוק (17%). הבדלים נמצאו גם לפי גיל: יותר הורים של נופשים בני 11-20 הביעו הערכות

חיוביות ביותר לפעילויות (50% לעומת 26% מבני 0-10 ו-38% מבני 21 ומעלה). לבסוף, הבדלים גדולים למדי נמצאו לפי תדירות השימוש בנופשו: יותר הורים של נופשים ששהו מספר פעמים בנופשו (49%) העריכו את הפעילויות כטובות מאוד מאשר הורים של נופשים ששהו רק פעם אחת בנופשו (14%). כנראה, שביעות הרצון מהפעולות היא אחת הסיבות לכך שהם חזרו לנופשו מספר פעמים.

לוח 51: הערכת ההורים את הפעילויות שבנופשו, לפי סוג נופשו, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

		הערכה			
לא כל-כך טוב, לא טוב		טוב	טוב מאוד	סה"כ	
10		50	40	100	כל ההורים
					סוג נופשו*
11		53	36	100	עצמאי
4		17	79	100	במרכז יום
12		69	19	100	במעון
					רמת פיגור*
6		36	58	100	קל או בינוני
11		72	17	100	קשה או עמוק
					גיל הנופש*
9		65	26	100	0-10
8		42	50	100	11-20
14		48	38	100	21+
					תדירות השימוש*
10		76	14	100	שהייה אחת
10		41	49	100	מספר שהיות

* p<.05

הערכת המאפיינים הפיזיים של הנופשו

בדומה להערכת מנהלי הנופשוניס, כמעט כל ההורים היו מרוצים, אך רק כרבע מהם היו מרוצים מאוד, מהמאפיינים הפיזיים של הנופשו (ראה לוח 52). ההיבט היחיד שממנו מיעוט ניכר מההורים לא היו מרוצים הוא מרחק הנופשו מביתם.

לוח 52: הערכת ההורים לגבי מאפיינים פיזיים של הנופשון (באחוזים)

רמת שביעות רצונם של ההורים				סה"כ	מאפיין פיזי
לא כל-כך מרוצה, לא מרוצה בכלל	מרוצה	מרוצה מאד	סה"כ		
9	39	50	100	מצב הניקיון	
11	57	32	100	התאמת שירותים ומקלחות לצורכי הנופשים	
14	56	30	100	רמת תחזוקה כללית	
5	65	30	100	בטיחות חיצונית	
4	68	28	100	אוכל	
10	62	28	100	חדר אוכל	
8	67	25	100	אספקה סדירה של לבנים	
12	63	25	100	נוחות הכניסה לנופשון	
15	60	25	100	סלון ומקומות בילוי	
17	59	24	100	סיכוי שדייר ייפגע	
16	61	23	100	צפיפות בחדרי שינה	
16	62	22	100	התאמת הריהוט	
32	50	18	100	מרחק הנופשון מן הבית	

הערכת היבטים שונים של זמינות הנופשון

בדקנו כיצד מעריכים ההורים מספר מדדים המשקפים את זמינות הנופשון: זמני הפעילות, משך השהייה בנופשון, והאפשרות להתקבל לנופשון בזמן נוח להורים. כמעט כל ההורים אמרו שזמני פתיחת הנופשון הם סבירים (ראה לוח 53), וכמעט שני שלישי מהם אמרו שמשך השהייה בנופשון הוא מספיק ארוך; היתר רצו יותר ימי נופשון בכלל או יותר ימים בתנאים מיוחדים, כגון במצבי חירום. כשני שלישים מההורים אינם מרוצים מהעובדה שהם צריכים להתאים את עצמם לזמני הנופשון ואינם יכולים להתקבל במועד המועדף עליהם.

לוח 53: הערכת ההורים לגבי היבטים של זמינות הנופשון, לפי סוג נופשון (באחוזים)

סוג נופשון				סה"כ	היבט
במעון	במרכז יום	עצמאי	סה"כ		
93	89	88	91	זמני פתיחת הנופשון: סבירים	
47	80	60	60	משך השהייה בנופשון: מספיק ארוך*	
61	12	21	36	אפשר להתקבל בנופשון מתי שרוצים*	

* p<.05

אם נבדוק לפי סוג נופשון (ראה לוח 53), נראה שהורי הנופשים במרכזי יום היו המרוצים ביותר ממשך השהייה בנופשון (80% לעומת 60% בנופשוניים עצמאיים ו-47% בנופשוניים שבמעונות). זהו ממצא בלתי צפוי, מאחר שנופשוניים אלה פתוחים רק בסופי שבוע ולא בימי השבוע הרגילים. פחות מפתיע שההורים

של נופשים בנופשוניים שבמעונות היו המרוצים ביותר מהאפשרות להתקבל לנופשוון בכל עת שרצו (61% לעומת 21% בנופשוניים עצמאיים ורק 12% בנופשוניים שבמרכזי יום), מכיוון שנופשוניים אלה היו פתוחים כל הזמן. כפי שניתן לראות בלוח, לא היו הבדלים בהערכת זמני פתיחת הנופשוון לפי סוג נופשוון.

6.2 השפעת הנופשוון על הנופש

כאשר המנהלים נשאלו על מטרות הנופשוון, שבעה מהם ציינו כי הם מצפים שהנופש ייהנה מן הנופשוון, ושלשה ראו בנופשוון אמצעי לחינוך לעצמאות. כדי לדעת מה הייתה השפעת הנופשוון על הנופש בפועל, בדקנו את הערכת ההורים לגבי שביעות רצונו של בנם, יכולת התפקוד שלו והרחבת קשריו החברתיים.

שביעות הרצון של הנופש

כשני שלישים מכלל ההורים דיווחו שבניהם היו מרוצים מאד מן השהייה בנופשוון (ראה לוח 54). אם ניקח בחשבון ש-18% מהנופשים לא הבינו את רעיון הנופשוון, על פי טענות ההורים, ונתייחס רק לנופשים שהבינו את רעיון הנופשוון, השיעור עולה ל-80%.

לוח 54: הערכת ההורים את שביעות רצונו של הנופש מן השהייה בנופשוון (באחוזים)

רמת שביעות רצון של הנופש	מדגם הנופשים	נופשים "מבינים"*
סה"כ	100	100
מרוצה מאד	42	52
מרוצה	23	28
לא כל-כך מרוצה, לא מרוצה בכלל	17	20
לא הבין את רעיון הנופש	18	---

* כולל רק נופשים שלפי הוריהם מבינים את רעיון הנופשוון (82% מכלל הנופשים).

בקרב נופשים "מבינים", היו הבדלים משמעותיים לפי סוג נופשוון, רמת פיגור, גיל ותדירות השימוש (ראה לוח 55). הבדלים בולטים במיוחד נמצאו לפי סוג נופשוון: על פי דיווח ההורים, השיעור הגבוה ביותר של נופשים מרוצים היה בנופשוניים שבמרכזי יום (93%); נופשים בנופשוניים עצמאיים היו פחות מרוצים (47%) והשיעור הנמוך ביותר היה בנופשוניים שבמעונות (23%). אצל הנופשים עם פיגור קל עד בינוני הייתה נטייה גבוהה יותר להיות מרוצים מאד (69%) מאשר אצל נופשים עם פיגור קשה או עמוק (32%). אצל הנופשים בני 11 ומעלה שיעור גדול יותר היו מרוצים מאד (58%) מאשר בקרב נופשים עד גיל 10 (32%), שאולי היו צעירים מדי מכדי ליהנות משהייה מחוץ לבית. לבסוף, שיעור הנופשים ששהו בנופשוון מספר פעמים והיו מרוצים היה גבוה יותר (64%) מאשר נופשים ששהו בנופשוון רק פעם אחת (16%).

לוח 55: הערכת ההורים את שביעות רצונן של הנופש מן השהייה בנופשון, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

רמת שביעות רצון*				
לא כל-כך מרוצה, לא מרוצה בכלל	מרוצה	מרוצה מאוד	סה"כ	
20	28	52	100	כל ההורים
				סוג נופשון**
21	32	47	100	עצמאי
0	7	93	100	במרכז יום
35	42	23	100	במעון
				רמת פיגור**
17	14	69	100	קל או בינוני
26	42	32	100	קשה או עמוק
				גיל הנופש**
18	50	32	100	0-10
21	19	60	100	11-20
21	24	55	100	21+
				תדירות השימוש**
48	36	16	100	שהייה אחת
11	25	64	100	מספר שהיות

* כולל רק נופשים שלפי הוריהם מבינים את רעיון הנופשון (82% מכלל הנופשים).
** p<.05.

השפעת הנופשון על מצבו התפקודי של הנופש

בדקנו את השפעת הנופשון על מצבו התפקודי של הנופש באופן כללי ובמספר תחומים ספציפיים. קצת יותר מרבע מן ההורים אמרו שהשהייה בנופשון קידמה את הנופש, שני שלישים מהם אמרו שהשהייה לא השפיעה, ורק מעט מאוד אמרו שהשהייה הזיקה (ראה לוח 56). כמעט שני שלישי מן ההורים של נופשים בנופשונים שבמרכזי היום, לעומת פחות משליש מן ההורים של נופשים בנופשונים העצמאיים, וכעשירית מן ההורים של נופשים בנופשונים שבמעונות אמרו שהשהייה בנופשון קידמה את בנם (אם כי בקרב הורים אלה, היו גם 15% שאמרו שהשהייה בנופשון הזיקה לבנם). השפעת הנופשון על תפקוד הנופש בולטת יותר בקרב נופשים עם פיגור קל עד בינוני - 44% התקדמו לפי הערכת ההורים לעומת 13% מהנופשים עם פיגור קשה או עמוק. שליש מן ההורים של הנופשים בגיל 11 ומעלה, לעומת כעשירית מן ההורים של נופשים עד גיל 10, אמרו שהשהייה בנופשון קידמה את בנם. בדומה, שליש מן ההורים של נופשים ששהו מספר פעמים בנופשון, לעומת כעשירית מן ההורים של נופשים ששהו רק פעם אחת בנופשון, טענו שהשהייה בנופשון קידמה את בנם.

בנוסף, שאלנו את ההורים לגבי השפעת הנופשון על הנופש בארבעה תחומים - מצב בריאותו, יכולתו לבצע פעילויות של תפקוד אישי (להתרחץ, להתלבש, לאכול באופן עצמאי, וכיו"ב), יכולתו הכללית

לתפקד באופן עצמאי, ומצב רוחו. ההשפעה הגדולה ביותר של השהות בנופשו הייתה על מצב רוחם של הנופשים, הן לטובה והן לרעה (ראה לוח 57). כמחצית מההורים אמרו שמצב רוחו של בנם השתפר כתוצאה מהשהות בנופשו. מצד שני, יש כאלה (16%) שדיווחו שהשהות בנופשו הזיקה למצב רוחו של בנם. בכל יתר התחומים, הרוב (85%-77%) דיווחו שלא הייתה לשהות בנופשו כל השפעה. במידה שהייתה השפעה, היא בדרך כלל הייתה לטובה: 13% מההורים טענו שהנופשו תרם למצב בריאותו של הנופש, 13% דיווחו שהנופשו תרם ליכולתו לתפקד בפעילויות של טיפול אישי, ו-20% דיווחו שהנופשו תרם ליכולת הנופש לתפקד באופן עצמאי.

לוח 56: הערכת ההורים את השפעת הנופשו על מצבו התפקודי של הנופש, לפי סוג נופשו, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

סוג ההשפעה	סוג ההשפעה			סה"כ	
	הזיקה לו	ללא השפעה	קידמה אותו		
כל ההורים	7	65	28	100	
סוג נופשו*					
עצמאי	2	71	27	100	
במרכז יום	0	37	63	100	
במעון	15	74	11	100	
רמת פיגור*					
קל או בינוני	9	48	43	100	
קשה או עמוק	7	80	13	100	
גיל הנופש*					
0-10	6	85	9	100	
11-20	9	54	37	100	
21+	3	64	33	100	
תדירות השימוש*					
שהייה אחת	14	75	11	100	
מספר שהיות	4	61	35	100	

* p<.05

לוח 57: הערכת ההורים את השפעת הנופשו על מצבו התפקודי של הנופש בתחומים מסוימים (באחוזים)

תחום ההשפעה	סוג ההשפעה			סה"כ	
	השפעה לרעה	ללא השפעה	השפעה לטובה		
מצב בריאותי	9	78	13	100	
יכולת לבצע פעילויות של טיפול אישי*	2	85	13	100	
יכולתו הכללית לתפקד באופן עצמאי	3	77	20	100	
מצב רוחו	16	31	53	100	

* כולל רחצה, הלבשה, האכלה, וכיו"ב.

בשני תחומים - יכולתו של הנופש לתפקד באופן עצמאי ומצב רוחו - היו הבדלים מאד גדולים לפי סוג נופשון (ראה לוחות 58 ו-59). הורים אשר ילדיהם שהו בנופשונים שבמרכזי יום דיווחו על השפעה לטובה בשני תחומים אלה בשיעור הרבה יותר גבוה (48%-ו-89% בהתאמה) מאשר הורים לילדים ששהו בנופשונים במעונות (4%-ו-27% בהתאמה); הורים לנופשים בנופשונים העצמאיים דיווחו על השפעה לטובה בשיעורים של 21%-ו-56%, בהתאמה. נמצאו הבדלים גם לפי רמת פיגור וגם לפי גיל. שיעור ההורים שחשבו שהייתה השפעה לטובה בשני תחומים אלה היה גבוה יותר בקרב נופשים עם פיגור קל או בינוני (36%-ו-65% בהתאמה) מאשר בקרב נופשים עם פיגור קשה או עמוק (6%-ו-41% בהתאמה); ובקרב נופשים בני 11-20 (32%-ו-57% בהתאמה) ונופשים בני 21 ומעלה (18%-ו-61% בהתאמה) מאשר בקרב נופשים בני 0-10 (3%-ו-37% בהתאמה). ההבדלים לפי תדירות השימוש לא היו בולטים במיוחד בתחום התפקוד העצמאי, אך בתחום מצב הרוח, ניתן לראות שהייתה השפעה לטובה בקרב שיעור גבוה יותר של נופשים ששהו מספר פעמים בנופשון (64%) מאשר בקרב נופשים ששהו רק פעם בנופשון (27%). לא נמצאו הבדלים משמעותיים לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל ותדירות השימוש לגבי השפעת הנופשון על מצב בריאותו של הנופש ועל יכולתו לתפקד בפעילויות של טיפול אישי.

לוח 58: הערכת ההורים את השפעת הנופשון על יכולתו הכללית של הנופש לתפקד באופן עצמאי, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

סוג ההשפעה		סה"כ		
השפעה לרעה	ללא השפעה	השפעה לטובה		
3	77	20	100	כל ההורים
סוג נופשון*				
5	74	21	100	עצמאי
0	52	48	100	במרכז יום
2	94	4	100	במעון
רמת פיגור*				
4	60	36	100	קל או בינוני
2	92	6	100	קשה או עמוק
גיל הנופש*				
0	97	3	100	0-10
4	64	32	100	11-20
3	79	18	100	21+
תדירות השימוש*				
3	88	9	100	שהייה אחת
2	73	25	100	מספר שהיות

* p<.05

לוח 59: הערכת ההורים את השפעת הנופשון על מצב רוחו של הנופש, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

סוג ההשפעה				סה"כ	
השפעה לרעה	ללא השפעה	השפעה לטובה	סה"כ		
16	31	53	100	כל ההורים	
סוג נופשון*					
16	28	56	100	עצמאי	
0	11	89	100	במרכז יום	
27	46	27	100	במעון	
רמת פיגור*					
15	20	65	100	קל או בינוני	
20	39	41	100	קשה או עמוק	
גיל הנופש*					
23	40	37	100	0-10	
19	24	57	100	11-20	
6	33	61	100	21+	
תדירות השימוש*					
35	38	27	100	שהייה אחת	
8	28	64	100	מספר שהיות	

* p<.05.

הרחבת המעגל החברתי

שאלנו את ההורים האם בנם הכיר אנשים חדשים בזמן שהייתו בנופשון. קצת יותר ממחצית מן ההורים ענו בחיוב (ראה לוח 60) ועוד כשליש אמרו שבנם איננו מסוגל להתייחס לאנשים, כך שבפועל יותר מ-80% מאלה שמסוגלים להתייחס לאנשים אמנם הכירו אנשים חדשים בהיותם בנופשון.

היו הבדלים בשיעור הנופשים שהכירו אנשים חדשים בנופשון לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל, ותדירות השימוש. לא מפתיע ששיעור נמוך יחסית של נופשים במעונות (40%) הכירו אנשים חדשים, מאחר שרוב האנשים במעונות הם דיירי קבע שאולי מעוניינים פחות ליצור קשר עם נופשים הנשארים לימים ספורים בלבד. לעומת זאת, מפתיע ששיעור כה גבוה מהנופשים בנופשונים שבמרכזי יום (74%) הכירו אנשים חדשים בעת שהייתם בנופשון, מכיוון שרוב הנופשים גם משתתפים במרכז היום באופן קבוע. כצפוי, ככל שהנופש היה ברמת פיגור נמוכה יותר או היה מבוגר יותר, ובמידה ושהה יותר מפעם אחת בנופשון, כך גדלה נטייתו להכיר אנשים חדשים בנופשון. ההבדלים לפי גיל ולפי תדירות השימוש בנופשון לא היו בולטים במיוחד.

לוח 60: נופשים שהכירו אנשים חדשים בנופשון, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

הכרת אנשים חדשים*				
לא מסוגל	לא	כן	סה"כ	
32	11	57	100	כל ההורים
סוג נופשון**				
29	10	61	100	עצמאי
7	19	74	100	במרכז יום
51	9	40	100	במעון
רמת פיגור**				
7	18	75	100	קל או בינוני
56	2	42	100	קשה או עמוק
גיל הנופש**				
47	6	47	100	0-10
30	13	57	100	11-20
20	13	67	100	21+
תדירות השימוש**				
45	10	45	100	שהייה אחת
27	12	61	100	מספר שהיות

* על פי דיווח ההורים.
** $p < .05$.

6.3 השפעת הנופשון על המשפחה

כששאלנו את המנהלים על מטרות הנופשון, הם הזכירו שתי מטרות הקשורות למשפחות בנוסף למטרות הקשורות לנופש. המטרה הראשונה שהוזכרה הייתה נופש למשפחה או להורים. מטרה זו הוזכרה על ידי כל מנהלי הנופשונים במרכזי יום ועל ידי מחצית ממנהלי נופשונים בתוך מעונות. מטרה שנייה (שהוזכרה על ידי שלושה מנהלים בלבד) הייתה עזרה למשפחה באופן כללי. כדי לדעת מה הייתה השפעת הנופשון על ההורים בפועל, שאלנו אותם מספר שאלות בנושא. להלן יוצגו הממצאים בנושא זה.

פעילויות ההורים בזמן שהבן נמצא בנופשון

כפי שצוין לעיל, ההורים ציינו סיבות שונות להחלטתם לשלוח את בנם לנופשון. שאלנו אותם כיצד הם ניצלו את זמנם כשבנם שהה בנופשון. קיבלנו מגוון תשובות, ולפעמים יותר מתשובה אחת מאותו הורה. כפי שניתן לראות בלוח 61, התשובה השכיחה ביותר הייתה שניצלו את הזמן לעריכת טיולים, נסיעות וחופש (42%). כמו כן, הזכירו מנוחה (28%), פעילויות עם הילדים האחרים (24%), ביקורים אצל חברים או בני משפחה (23%) וביצוע סידורים (22%).

לוח 61: פעילויות ההורים בזמן שהות הילדים בנופשון

שיעור ההורים*	סוג הפעילות
42	טיולים, נסיעות, חופש
29	זמן לעצמך, מנוחה
24	פעילויות עם הילדים האחרים
23	ביקורים אצל חברים או בני משפחה
22	ביצוע סידורים, שיפוצים בבית
9	כרגיל
8	עבודה
6	חתונה, אירוע משפחתי אחר

* השיעורים אינם מסתכמים ל-100% הואיל וניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.

השפעת הנופשון על הקלת העומס המוטל על המשפחה

כפי שהזכרנו, לפעמים השתייה בנופשון השפיעה לטובה על הנופש, אבל לעתים קרובות לא הייתה לה כל השפעה (ראה לוח 57). לעומת זאת, השפעתה על המשפחות כמעט תמיד הייתה חיובית. שאלנו על ארבעה תחומים: הפחתת העייפות הפיזית, הפחתת העייפות הנפשית, הפחתת המתח בבית, ושיפור מצב רוחם של ההורים. בכל אחד מהם, שלושה רבעים מההורים או יותר אמרו שהנופשון השפיע לטובה, וכמעט אף הורה לא ציין השפעה לרעה (ראה לוח 62).

לוח 62: השפעת השימוש בנופשון על ההורים, לפי עומס על המשפחה (באחוזים)

סוג ההשפעה		תחום ההשפעה		
השפעה לרעה	ללא השפעה	השפעה לטובה	סה"כ	
1	17	82	100	הקלה על עייפות פיזית
7	18	75	100	הקלה על עייפות נפשית
2	20	78	100	הקלה על המתח בבית
5	21	74	100	שיפור במצב רוחו של ההורה

עמדת ההורים כלפי סידור מוסדי קבוע לנופש

השהות בנופשון יכולה לשמש דחף למשפחה לחשוב על סידור מוסדי קבוע לילדים. לכן, שאלנו את ההורים האם חשבו על אפשרות של סידור מוסדי והאם שהייתו בנופשון השפיעה על דעתם בנושא זה (ראה לוח 63). כמעט מחצית (47%) מן ההורים דיווחו כי חשבו על האפשרות של סידור מוסדי לנופש. מהם 70% כבר פנו לשירותי הרווחה. נמצאו הבדלים לפי רמת הפיגור: בניגוד למצופה, שיעור גבוה יחסית של הורים לבנים עם פיגור קל או בינוני (16% לעומת 38%) חשבו על האפשרות של סידור קבוע לבן במעון, וקצת יותר מהם (72% לעומת 66%) כבר פנו לשירותי הרווחה בתחום. הסבר אפשרי לממצא זה הוא שאוכלוסיית המדגם כללה רק ילדים בקהילה, ואולי רוב ההורים של ילדים עם פיגור קשה או עמוק המעוניינים בסידור מוסדי כבר עשו זאת. כמו כן נמצאו הבדלים לפי תדירות השימוש בנופשון: כשליש מההורים לנופשים ששהו רק פעם אחת בנופשון, לעומת יותר ממחצית מההורים לנופשים ששהו מספר פעמים, חושבים על האופציה של מיסוד קבוע. ייתכן, אם כן (וכמה הורים ציינו זאת במפורש), שחלק מן ההורים משתמשים בשהייה בנופשון כדי לבדוק את האופציה של מיסוד קבוע, על ידי ניסוי של מיסוד זמני. לא נמצאו הבדלים גדולים לפי סוג נופשון או לפי גיל הנופש.

לוח 63: עמדות ההורים כלפי סידור מוסדי קבוע לנופש, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

עניין בסידור מוסדי קבוע לנופש				סה"כ	
מעוניין, פנה	מעוניין, לא פנה	לא מעוניין			
33	14	53	100		כל ההורים
					סוג נופשון*
32	9	59	100		עצמאי
30	26	44	100		במרכז יום
36	13	51	100		במעון
					רמת פיגור*
44	17	39	100		קל או בינוני
25	13	62	100		קשה או עמוק
					גיל הנופש*
30	12	58	100		0-10
32	21	47	100		11-20
36	6	58	100		21+
					תדירות השימוש*
21	9	70	100		שהייה אחת
38	16	46	100		מספר שהיות

* p<.05.

כשליש (32%) מן ההורים המעוניינים (13% מכל ההורים) אמרו ששהיית הבן בנופשון הגבירה את התעניינותם באפשרות שאולי הוא יצא מן הבית ויגור במעון באופן קבוע. לא היו הבדלים משמעותיים לפי גיל, רמת פיגור, וסוג נופשון.

6.4 הערכות כלליות על שירות הנופשון

היבטים חיוביים של הנופשון לפי דיווח ההורים

ביקשנו מההורים לציין את שני ההיבטים החיוביים והשליליים ביותר שהיו בנופשון. ההורים דיווחו על מספר רב של נושאים; לכן, נתייחס רק לשכיחים ביותר, אשר צוינו לפחות על-ידי 10% מן ההורים (ראה לוח 64). הנושאים שציינו ההורים כחיוביים בשכיחות הגבוהות ביותר היו יחס טוב של הצוות (כשליש ציינו נושא זה) חברה לנופש (15%), ניקיון הנופשון (13%), מנוחה/חופשה להורים (12%), ופעילויות בנופשון (11%). היו גם 13% שאמרו שהם מרוצים באופן כללי, שהכל טוב וכד'.

לוח 64: היבטים חיוביים של הנופשון, לפי דיווח ההורים

ההיבט	אחוז ההורים*
יחס טוב של הצוות	32
חברה לנופש	15
הכל טוב, מרוצה	13
ניקיון הנופשון	13
מנוחה/חופשה להורים**	12
פעילויות	11
עצמאות, התקדמות	8
שירותים מסופקים	7
הצוות, המטפלים	5
תנאים פיזיים	5
טיפול בנופש	5
הנופש נהנה	5
יציאה מהבית, שינוי אווירה	5

* השיעורים לא מסתכמים ל-100%, הואיל וניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.
** הערה זו מתייחסת להורים ולא לנופשים.

לוח 65: דיווח ההורים על היבטים חיוביים של הנופשון, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש* (באחוזים)

סוג נופשון	סה"כ אחוזים**	יחס טוב של הצוות	חברה לנופש	הכל טוב	ניקיון	מנוחה להורים***	פעילויות
סוג נופשון							
עצמאי	100	40	13	15	8	13	13
במרכז יום	100	16	40	16	0	12	20
במעון	100	36	4	11	27	11	2
רמת פיגור							
קל או בינוני	100	31	27	13	9	13	13
קשה או עמוק	100	33	8	14	16	4	8
גיל הנופש							
0-10	100	42	3	9	24	6	9
11-20	100	35	18	16	10	12	14
21+	100	14	25	14	7	18	7
תדירות השימוש							
שהייה אחת	100	29	7	13	23	16	3
מספר שהיות	100	33	19	14	10	10	14

* לא מובאות רמות מובהקות בלוח מאחר שהשאלה הייתה פתוחה ולכן קשה לקבוע את ה-N המתאים.
** השיעורים אינם מסתכמים ל-100% כי ניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.
*** הערה זו מתייחסת להורים ולא לנופשים.

מלוח 65 ניתן לראות כי שיעור ההורים שהזכירו יחס טוב של הצוות היה גבוה יותר בקרב הורים לנופשים בנופשוניים עצמאיים (40%) או בנופשוניים במעונות (35%) מאשר בקרב בנופשוניים במרכזי יום (16%); בעוד ששיעור ההורים שהזכירו חברה לנופש היה גבוה יותר בקרב הורים לנופשים בנופשוניים במרכזי יום (40%) מאשר בנופשוניים עצמאיים (13%) או במעונות (4%). שיעור ההורים שהזכירו חברה לנופש היה גבוה יותר בקרב הורים לנופשים עם פיגור קל או בינוני (27%) מאשר בקרב הורים לנופשים עם פיגור קשה או עמוק (8%). לבסוף, שיעור ההורים שהזכירו יחס טוב של הצוות היה גבוה יותר בקרב נופשים בני 0-10 (42%) או בני 11-20 (35%) מאשר בקרב הורים לבני 21 ומעלה (14%); בעוד ששיעור ההורים שהזכירו חברה לנופש היה גבוה יותר בקרב נופשים בני 11-20 (18%) או בני 21 ומעלה (25%) מאשר בקרב הורים לנופשים בני 0-10 (3%). לא נמצאו הבדלים משמעותיים לפי תדירות השימוש.

היבטים הטעונים שיפור בנופשוניים

כפי שניתן לראות מלוח 66, הוזכרו שני היבטים שליליים של הנופשוניים בשכיחות רבה יותר מאחרים: האחד - מיעוט מספר הימים (והשעות) שאפשר להשתמש בנופשוניים (21% מההורים) (כלומר, ההתייחסות היא למעשה לזכאות לנופשוניים ולא לנופשוניים עצמו); השני - תלונות לגבי המבנה הפיזי של הנופשוניים - על פי רוב בהתייחסות להיותו לא מספיק גדול (14% מן ההורים).

לוח 66: דיווח ההורים על היבטים שליליים של הנופשוניים

שיעור ההורים*	ההיבט
21	יותר זמן בנופשוניים
14	בניין הנופשוניים
10	אוכלוסיית הנופשוניים
9	ציוד, אביזרים, רהוט, וכד'
9	צוות הנופשוניים
7	רמת תחזוקה, ניקיון
6	מרחק מן הבית
6	תוכן הטיפול, התאמה לנופש
5	פעילויות
5	תנאים פיזיים
5	לא מספיק גדול
5	בטיחות, רשתות בחלונות
5	עוד נופשוניים/ים
4	לא בשכונת מגורים
4	עלות, תקציב הנופשוניים
4	איכות הטיפול
6	אחר

* השיעורים לא מסתכמים ל-100% מכיוון שניתן היה לתת יותר מתשובה אחת.

שהייה נוספת באותו נופשון או בנופשון אחר

הרצון לחזור ולהשתמש בשירות הנופשון הוא עוד מדד לשביעות הרצון ממנו. לכן שאלנו את ההורים האם היו מעוניינים לסדר לנופש שהייה נוספת באותו נופשון והאם היו מעוניינים לסדר לנופש שהייה בנופשון אחר. יותר משלושה רבעים מן ההורים היו מעוניינים בשהייה נוספת באותו נופשון; היתר היו חלוקים בין אלה שמעוניינים רק במידת הצורך לבין אלה שאינם מעוניינים כלל (ראה לוח 67). נמצאו הבדלים משמעותיים לפי סוג נופשון: כמעט כל ההורים של נופשים במרכזי יום ו-84% מן ההורים של נופשים בנופשונים עצמאיים, לעומת 63% מההורים של נופשים שבמעונות היו מעוניינים לסדר שהייה נוספת באותו נופשון. כמצופה, יותר הורים לנופשים עם כמה שהיות בנופשון (87%) לעומת הורים לנופשים עם שהייה אחת בנופשון (60%) מעוניינים בשהייה נוספת בנופשון. לא נמצאו הבדלים משמעותיים במדד זה לפי גיל הנופש או רמת הפיגור. ההורים אשר לא היו מעוניינים לחזור ולהשתמש בנופשון נתנו סיבות שונות לכך, ביניהן חוסר שביעות של ההורה או של הנופש עצמו מן הנופשון, או העדפת ההורה שהילד יהיה בבית.

לוח 67: הורים המעוניינים בשהייה נוספת באותו נופשון, לפי סוג נופשון, רמת פיגור, גיל הנופש ותדירות השימוש (באחוזים)

שהייה נוספת		כן	סה"כ	
לא	במידת הצורך			
11	10	79	100	כל ההורים
סוג נופשון*				
5	11	84	100	עצמאי
0	4	96	100	במרכז יום
24	13	63	100	במעון
רמת פיגור*				
9	9	83	100	קל או בינוני
13	13	74	100	קשה או עמוק
גיל הנופש*				
12	18	70	100	0-10
11	6	83	100	11-20
9	9	82	100	21+
תדירות השימוש*				
23	17	60	100	שהייה אחת
6	7	87	100	מספר שהיות

* p<.05

רק כשליש (35%) מכלל ההורים מעוניינים לסדר שהייה לנופש בנופשון אחר. אלה שלא היו מעוניינים נתנו סיבות שונות; חלקם מרוצים מהנופשון הנוכחי ולכן לא מעוניינים בנופשון אחר, או שאינם מכירים נופשון אחר. לא נמצא קשר מובהק בין שאלה זו לקודמת.

7. סיכום ודיון

7.1 סיכום הממצאים

שירות הנופשון מיועד לספק טיפול זמני (לרוב עד שבועיים בשנה) לאנשים עם פיגור שכלי. בישראל קיימים כיום כעשרים נופשוניים, הממומנים על ידי משרד העבודה והרווחה עם השתתפות סמלית של ההורים. הנופשוניים מחולקים לשלושה סוגים: נופשוניים עצמאיים, נופשוניים במרכזי יום, ונופשוניים במעונות. שלושת סוגי הנופשוניים נבדלים זה מזה במבנה ובשירותים שהם מספקים לנופשים.

רוב הנופשוניים פועלים בסופי שבוע וחגים, כשהביקוש גבוה במיוחד. רק חלקם (בעיקר נופשוניים במעונות וגם כמה נופשוניים עצמאיים) פועלים בימי השבוע. הנופשוניים אינם פזורים באופן שווה בארץ, אלא יש נופשוניים רבים יחסית באזור ירושלים ומעטים יחסית בתל אביב והמרכז ובאזור הדרום. בנוסף למספרם הגבוה, הנופשוניים בירושלים גדולים יותר ופתוחים בכל ימות השבוע.

מאפייני הנופשים ודפוסי השימוש בנופשוניים

רוב הנופשים הם ילדים (0-10) ומתבגרים (11-20), וכרבע מהם הינם בוגרים (+21). בהשוואה לכלל האנשים עם פיגור, נראה כי בקרב הנופשים יש שיעור גבוה של בנים, שיעור נמוך של ערבים, ושיעור גבוה של חרדים (במיוחד בנופשוניים מסוימים).

הנופשים שונים מבחינה בריאותית ותפקודית מכלל האנשים עם פיגור ואפילו מכלל הילדים עם פיגור החיים בקהילה. בקרב הפונים שיעורים גבוהים יותר - יחסית לכלל הילדים עם פיגור בקהילה - של לוקים בפיגור קשה או עמוק סיעודי; של סובלים מבעיות אחרות מלבד פיגור, ובעיקר ממחלות ומנכויות פיזיות; ואינם מתפקדים כמעט בכל התחומים של התפקוד היומיומי.

ההורים דיווחו שתהליך קבלת האישור להשתמש בנופשון ותהליך הפנייה לנופשון היו פשוטים; שקיבלו מספיק מידע על הנופשון לפני שבנם שהה בו בפעם הראשונה. התשלום בעבור השימוש בנופשון גם הוא היה סביר מבחינתם.

יותר ממחצית הנופשים נשארו בנופשון לשהיות קצרות בלבד, אך היו כאלה שנשארו לשבוע ואפילו לשהיות ארוכות (במיוחד בנופשוניים שבמעונות, הפתוחים כל הזמן). רוב הנופשים היו בנופשון יותר מפעם אחת, ולמספר לא מבוטל של הורים (במיוחד בנופשוניים במרכזי יום) היה סידור קבוע לביקור ילדם בנופשון, בדרך כלל ללילה אחד כל פעם. מעניין לציין שרק מעט מהנופשים היו ביותר מנופשון אחד, ואלה שעברו נופשון, עשו זאת בדרך כלל מפני שהנופשון הקודם לא היה זמין.

אם נסתכל לאורך השנה, כמחצית ההורים דיווחו שלא ניצלו אפילו את הזכאות הבסיסית של 14 יום לשנה. כרבע ניצלו את מלוא הזכאות ל-14 יום, ועוד כרבע שהו מעבר ל-14 יום (אחת מן התלונות השכיחות של ההורים הייתה שהזכאות שלהם להשתמש בנופשון לא הייתה מספיק ארוכה).

7.2 הערכת ההורים את הנופשון

השפעת הנופשון על המשפחה

לאור מצבם הקשה של הנופשים, לא מפתיע שהוריהם מדווחים על עומס כבד המוטל עליהם כתוצאה מן הטיפול. לפי דעתם, הטיפול דורש מהם מאמץ פיזי גדול, ומשפיע עליהם לרעה גם בתחומים אחרים. רבים מהם מודאגים, מדוכאים, או עצבניים, בגלל מצבו של בנם.

לכן הסיבה העיקרית לכך שרוב ההורים השתמשו בנופשון בפעם הראשונה הייתה הצורך שלהם לצאת לחופש או לנוח בבית. רק מעטים השתמשו בנופשון לראשונה בגלל סיבות הקשורות לצרכים של הנופש עצמו.

ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם אחת מהמטרות המוצהרות של הנופשון - מניעת שחיקה של ההורים המובילה להזנחת הילד או למיסודו. האם הנופשון הצליח במטרה זו? מצד אחד, נמצא ששיעורים גבוהים של ההורים דיווחו על השפעה חיובית של השימוש בנופשון על המשפחה, כולל הקלה בעייפות הפיזית, הקלה בעייפות הנפשית, הקלה על המתח בבית, ושיפור במצב רוחם של ההורים, ולפיכך ייתכן שאכן הוקטן הסיכוי של הזנחת הילד. מצד שני, נמצא שמספר קטן, אך לא מבוטל, של הורים אמרו שכתוצאה משהיית בנם בנופשון, הם חושבים יותר על האופציה של מיסוד; אם כן, יכול להיות שהכרת הנופשון דווקא הגדילה את הסיכוי למיסוד. ייתכן, עם זאת, שהורים אלה הגיעו כבר לדרגת שחיקה כזאת, שאופציית המיסוד היא באמת החלופה הטובה ביותר.

השפעת הנופשון על הנופש ושיעור רצון כללית מהנופשון

רוב ההורים הביעו שביעות רצון רבה או רבה מאד מהנופשון ומהשפעתו על הנופש. יחד עם זאת, בחלק ניכר מן התחומים, נמצאו הבדלים בולטים ועקביים מאד לפי סוג נופשון, לפי רמת פיגור של הנופש, ולפי גיל; להלן נסכם את המגמות המרכזיות, ובמידת האפשר ננסה להסבירן.

הבדלים לפי סוג נופשון

נמצא קשר חזק מאד בין סוג הנופשון לבין הערכת ההורים את הנופשון ואת השפעתו על הנופש. כמעט בכל התחומים שנבדקו נמצאו פערים גדולים במידת שביעות רצונם של הורים מסוגים שונים של נופשוניים. הורים של נופשים בנופשוניים במרכזי יום הביעו את ההערכות החיוביות ביותר; הורים של נופשים בנופשוניים שבמעונות הביעו את ההערכות השליליות ביותר.

ממצא זה מעניין במיוחד לאור העובדה שבמחקר נבדק מספר רב של מאפיינים ארגוניים-מבניים ופיזיים של הנופשון עצמו לפי סוג נופשון, והממצאים מראים שבדרך כלל הנופשוניים במרכזי היום היו דווקא במצב גרוע מהאחרים. מדוע, אם כן, הורי הנופשים בנופשוניים אלה מרוצים יותר מהאחרים?

הסבר אחד יכול להיות שהאפיונים הפיזיים של הנופשון אינם הדבר החשוב ביותר בעיני ההורים, ושהם מייחסים חשיבות רבה יותר ליחס טוב של הצוות; ואכן, הורים רבים הצביעו על יחס טוב של הצוות כהיבט חיובי של הנופשון. ואולם, הסבר זה הוא בעייתי מכיוון שדווקא הורי הנופשים במרכזי היום נטו

פחות מן ההורים בשני סוגי הנופשוּן האחרים להזכיר יחס טוב של הצוות כאחד הדברים החיוביים בנופשוּן.

הסבר אפשרי אחר הוא שחלק ניכר מן הנופשים בנופשוּנים שבמרכזי יום הם משתמשים קבועים של מרכז היום. לכן, הם מכירים את המקום בו שוהה ילדם באופן קבוע, ומרוצים ממנו, ואף הנופש עצמו מכיר ומרגיש בנוח במקום. הורי הנופשים בנופשוּנים שבמרכזי יום לא נשאלו אם בנם הוא משתמש קבוע של מרכז היום, ולכן אי אפשר היה לבדוק אפשרות זו לעומקה.

הבדלים לפי רמת פיגור

רמת הפיגור של הנופשים השפיעה על הערכות ההורים: ההורים של נופשים עם פיגור קל או בינוני הביעו הערכה חיובית יותר לגבי הנופשוּן ועל השפעתו לעומת הורים של נופשים עם פיגור קשה או עמוק. הבדלים אלו לפי רמת הפיגור אינם מפתיעים במיוחד. ניתן להבין כי לא רק שלנופשים עם רמות פיגור שונות יש צרכים שונים, אלא גם שהרבה יותר קשה לספק את הצרכים של נופשים עם פיגור קשה או עמוק. ייתכן שזו הסיבה לכך שהורים של נופשים אלה מרוצים פחות מהנופשוּן; זאת, למרות שהעומס המוטל עליהם גדול יותר והנופשוּן אמור לסייע בהורדת העומס. ייתכן גם שמסיבה זו הם מגלים עניין בשהות נוספת לא פחות מהורי הילדים עם פיגור קל או בינוני.

הבדלים לפי רמת פיגור נמצאו גם בנושא של השפעת הנופשוּן על הנופש. ההורים לנופשים עם פיגור קל או בינוני הצביעו על השפעה חיובית יותר של הנופשוּן מאשר הורים לבנים עם פיגור קשה או עמוק. הבדלים אלה צפויים, שכן קשה מאד לשנות את מצבו של אדם עם פיגור קשה או עמוק, ושינויים כאלה דורשים זמן וכוח אדם מעבר למה שהנופשוּנים מסוגלים לספק.

הבדלים לפי גיל

לגיל הנופש הייתה השפעה על הערכות ההורים, אולם במידה יותר מצומצמת ולא תמיד באותו כיוון. בדרך כלל, הורים של נופשים בני 11 עד 20 הביעו הערכה חיובית בשיעורים גבוהים יותר, אך ההבדלים בינם לבין הורי הנופשים מ-21 ומעלה לא היו משמעותיים. הורים של נופשים עד גיל 10 נטו להביע הערכה חיובית בשיעורים הנמוכים ביותר. יחד עם זאת, בכמה תחומים - יחס אישי של הצוות, טיפול בנופשוּן, סידור מוסדי קבוע לנופש - הורי הנופשים המבוגרים ביותר נתנו תשובות דומות יותר לאלו של הנופשים הצעירים מאשר לאלה של הנופשים המתבגרים.

ניתן להסביר את קיומם של הבדלים אלו לפי גיל. צורכיהם של אנשים, כולל אנשים עם פיגור שכלי, שונים מאד בין ילדים, מתבגרים ובוגרים. מכיוון שקרוב למחצית הנופשים הם מתבגרים, ייתכן שהנופשוּנים מתאימים את עצמם במיוחד לנופשים בגילים אלה.

באשר להשפעת הנופשוּן על הנופש, ייתכן שנופשים מתבגרים או מבוגרים יכולים ליהנות וללמוד בנופשוּן יותר מאשר נופשים צעירים מאד שעדיין לא מבינים לגמרי את עניין הנופשוּן. מה שמחזק השערה זו היא העובדה שההבדלים בין מתבגרים למבוגרים הם קטנים יחסית.

תדירות השימוש בנופסון

בשונה מסוג נופסון, רמת פיגור, וגיל - כולם משתנים המשפיעים על שביעות הרצון אך אינם מושפעים ממנה, תדירות השימוש בנופסון יכולה לא רק להשפיע על שביעות הרצון אך גם להיות תוצאה של שביעות רצון זו. מצד אחד, סביר להניח שככל שאדם מבקר יותר בנופסון, הוא והוריו ייטיבו להכיר את הנופסון, יחששו ממנו פחות, ויהיו מרוצים יותר. מבחינה זאת, תדירות השימוש בנופסון משפיעה על שביעות הרצון. מצד שני, הורים שהיו מרוצים מהנופסון, ומעריכים שהנופס גם הוא מרוצה, ישלחו אותו לנופסון פעם נוספת, כך שעצם השימוש בנופסון יכול גם להיות תוצאה של שביעות רצון מן הנופסון.

בנוסף, כדאי להזכיר שקיים קשר חזק בין תדירות השימוש בנופסון לסוג הנופסון: כמעט כל הנופשים בנופשוניים שבמרכזי היום שהו בנופסון יותר מפעם אחת, אך רק מעט יותר ממחצית הנופשים בנופשוניים שבמעונות שהו בנופסון יותר מפעם אחת. מכאן שקשה לפרק את הקשר בין סוג הנופסון, תדירות השימוש, ושביעות הרצון, ויכול להיות שהקשר שנמצא בין תדירות השימוש לשביעות הרצון רק משקף את הקשר בין סוג הנופסון לשביעות רצון.

לאור התרחבותו של שירות הנופסון בשנים האחרונות, רצוי להמשיך ולבחון באיזו מידה הוא עונה על צורכי האוכלוסייה. כמו כן רצוי לבחון האם ישנן אוכלוסיות נוספות שהיו יכולות לנצל מסגרת כזו ומדוע הן אינן משתמשות בה וכיצד ניתן לשפר את שביעות הרצון של ההורים משירות כזה.

ביבליוגרפיה

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פאולה ; ברודסקי, ג'ני, וברנסיק, בארי. 1998. **מיפוי והערכה של שירותי הנופשון בישראל**. ירושלים: גוינט-מכון ברוקדייל.

Family and Children Services of the Kalamazoo Area. 1983. **Manual of the Parent Respite Care Cooperative**. Author: Kalamazoo, MI.

McGill, P. 1996. "Summer Holiday Respite Provision for the Families of Children and Young People with Learning Disabilities." **Child Care Health Development** 22(3): 203-212.

Montgomery, R. J. V. ND. **Respite Services**. Unpublished Manuscript.

Project SHARE (HHS). 1986. **How-to Manual on Providing Respite Care for Family Caregivers**. US Department of Commerce, National Technical Information (NTIS), Washington DC.

Stalker, K. (ed.). 1996. **Development in Short-Term Care: Breaks and Opportunities**. Jessica Kingsley Publishers, London and Bristol.

Upshur, C.C. 1982. "Respite Care for Mentally Retarded and Other Disabled Populations: Program Models and Family Needs." **Mental Retardation** 20(1): 2-6.

Valentine, D.P.; and Andreas, T. 1984. "An Expanded View of Respite Care: Supporting Families." **Journal of Primary Prevention** 5(1): 27-35.

Zirul, D.W.; Lieberman, A.A.; and Rapp, C.A. 1989. "Respite Care for the Chronically Mentally Ill: Focus for the 1990s." **Community Mental Health Journal** 25(3): 171-184.

Abstract

Respite care for disabled persons in general - and for mentally retarded persons specifically - is a service that provides disabled individuals residing in the community with out-of-home supervision and care for limited periods of time. It provides a service to both the disabled person and his family. The disabled person enjoys a vacation on his own, without those on whom he is usually dependent. However, its primary contribution is to give the family a respite from the burden and responsibility of providing care, thus easing the burden on the caregivers to prevent the institutionalization of the disabled person.

Respite care for mentally retarded persons in Israel has made many advances in recent years, and there are currently 18 respite care facilities throughout the country that have been approved by the Division of Services for Mentally Retarded Persons of the Ministry of Labor and Social Affairs. Of these, four are independent facilities functioning purely (or primarily) as respite care facilities; six are located at day centers and utilize the centers' services when they are not otherwise in use, mostly during the weekend and holidays; and eight are located in residences that provide long-term care to mentally retarded persons, but also allocate a number of beds for the provision of short-term respite care. In 1999, about 700 individuals of all ages utilized respite care services.

This report presents the findings of a study that evaluated the contribution of respite care services to the well being of the disabled person's family, and to the disabled person himself. The study examined various characteristics of the respite care services and of the disabled persons who use them, and evaluated the respite care programs. It included structured face-to-face interviews with directors and other staff members at 16 respite care facilities, as well as structured telephone interviews with 127 parents whose children received respite care services in 1998 or 1999.

The following areas were examined:

- The characteristics of the respite care programs, including their organization, physical structure and funding. ♦
- The characteristics of respite care service users, including their socio-economic characteristics and health and social functioning levels, and the burden on their families. ♦
- The utilization patterns of respite care services, including the decision to utilize them, their availability, the lengths of stay and frequency of use. ♦
- The parents' evaluation of the program, and of the program's impact on them and on the users. ♦

The following are selected findings:

Those who use respite care services are primarily young (76% of the respondents were aged 4-20), male (61%) and Jewish (76%), and many are from Jerusalem (31%). Almost half (44%) suffer from severe or profound retardation; most (62%) suffer from additional problems. Their parents say that caring for them requires much time and energy. ♦

Most of the users stayed at a respite care facility for only very short periods of time, although others stayed for a week or more. Most utilized the service more than once; some of them did so on a regular basis. About half used less than the 14-day annual allotment; about one-quarter used exactly 14 days, and one-quarter used more than 14 days. ♦

Satisfaction levels of the parents varied according to the user's age and level of retardation. ♦ Regarding age, the highest levels of satisfaction were reported by the parents of users aged 11-20, and the lowest by the parents of children aged 10 or less. With regard to the level of retardation, higher levels of satisfaction were reported by the parents of more mildly retarded users than by the parents of more severely retarded users.

Satisfaction levels also varied among the pure respite care facilities, those located at day centers, and those located at residences for the mentally retarded. ♦ Although the respite care facilities at residences were usually considered to have the best and most accessible services, and the respite care facilities at day centers were considered to have the worst and least accessible services, the parents of children who used respite care facilities at day centers reported the highest levels of satisfaction, while the parents of children who used respite care centers at residences reported the lowest levels of satisfaction. This apparently is due to the fact that most of those who used respite care facilities at day centers had previously used the center's services, and as such were already familiar with the staff and physical surroundings.

The findings of this study were presented to the Division of Services for Mentally Retarded Persons of the Ministry of Labor and Social Affairs and will be used for policymaking in the development of respite services.

مؤسسة "شاليم"
لتطوير خدمات للشخص ذو
التخلف العقلي في السلطات المحلية
The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

Respite Care Services For Mentally Retarded Persons in Israel: A Mapping and Evaluation Study

Mindy M. Schimmel
JDC-Brookdale Institute

This work was supported by a grant from Shalem Fund for
Development of Services for People with Intellectual Disabilities in the
Local Councils in Israel
2002

קרן שלם/003/2002